

A, Á

Abádi Benedek. 1514–1550k. Magyarország - A krakkói egyetemen tanult Dévai Bíró Mátyással 1534-ben, az első magyar reformátorral, az ő *Orthographia Vngaricájának* kiadását segítette. Nádasdy Tamás horvát bán 1537-ben Újszigeten (Sárvár mellett) berendezte az első magyar nyomdát, ahol Sylvester *Új Testamentomának* nyomtatását 1541-ben az eredeti nyomdász helyett Abádi Benedek fejezte be. Ezután a nyomda megszűnt. 1542 és 1550 között a magyar protestáns írók ismét Krakkóban nyomatták műveiket. 1543-ban Wittenbergben teológiát tanult, 1544-ben pappá szentelték, Eperjesen lett prédikátor. 1545-ben Szegeden az alsóvárosi teológiai vitában a katolikusok ellen a szegedi basa előtt győzött, bár a ferences források az ellenkezőjét közlik. Őt később kiűzték Szegedről, amit Tinódi Sebestyén *Szegedi veszedelem* című költeményében megénekelt – nevének említése nélkül.
Irodalom: MELICH JÁNOS, *Abádi nyelvről. Magyar Nyelv* 1921.

Abaffy Lipót. 1827 Tótaradác, – 1883 uo. Magyarország - Evangélikus lelkész. Tanulmányait Lőcsén és Pozsonyban végezte; alszolgabíróként dolgozott Nyitrán, majd teológiai vizsgát tett, segédlelkész, majd lelkész lett. Szerkesztője volt a *Slovo života* (Élet igéje) című egyház-szónoklati lapnak, amelytől később politikai nézetei miatt eltiltották. **Munkái:** *Památká úkonu nímž nowozwolený Superintendent ewanjelického Augssp. Wyzn. Cirkwi w bańském Okoli Dr. Gustvas Seberini pro čas swečení disstriktuál níhó Conventu w Pesti dne 30. Septemb a 1. Oktobra 1872. roku do biskupského úřadu slavonskně uweden byl.* Turócszentmárton 1872. (Emlék dr. Seberini Gusztáv ev. ág. hitv. superintendens beiktatási ünnepélyére.); *Dávid Zeisberger (Morawan) Aposzol Indiánow w sewernej Amerike krátký nástin jeho žiwota, jako on tam za 67 rokov žil, účinkowal a potom umrel.* Budapest 1876. (Zeisberger Dávid, az amerikai indusok közt élt apostol élete); *Jelentés a zsinati előmunkálatok megítélésére.* Nagybecskerek 1872. Megjelent a *M. Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmezőben*, 1873. Kéziratban maradt fiaihoz levelek formájában írt műve, amelyben a keresztény egyház különféle „népfajokra” gyakorolt befolyását és jövőjét vázolta.

Abats Márton (hunyadi). 1710 –1768. Magyarország - Ótordai ref. lelkész és enyedkőri jegyző. 1732 és 1733 között Franekában, 1736-ban Utrechtben tanult. 1737 és 1768 között az ótordai ref. egyház lelkésze. **Munkái:** *Halotti predikáció... Énókról, melyel... Hermányi Dienes József urámnak földi utolsó tisztességet tenni kívánt... Nagyenyed 1763.; Emberi panaszolkodó reménség, melyről... gróf Teleki Sándor urfinak:... eltemtetésekor... együgyü predikációval beszélgetett.* Nagyenyed 1768.

Abbeoos, Jean-Baptist. 1836 Goyck – 1906 Löwen. Hollandia - pappá szentelték 1860-ban, tanult Rómában és Löwenben, ahol teológiai doktorátust szerzett, 1867-ben kelt disszertációja *De vita et scriptis s. Iacobi Barbarum Sarugi episcopi* címmel. 1867-ben Londonban, később ismét Belgiumban élt. Szentírástudományt tanított a Malines szemináriumban, majd plébános lett Duffel-ban. Exegézist tanított Mechelenben. 1887–98 között a löweni egyetem rektora volt, vezetése alatt az egyetem rengeteget fejlődött tudományosan és infrastruktúráisan egyaránt. *A szír egyház első európai kutatója.* A legnagyobb katolikus egyetem magas pozíciója lehetővé tette számára, hogy az egyházra is hatást gyakoroljon. Az Ószövetségnek, az ókeresztény irodalomnak és a szentek életének kutatója. Jól ismerte az örmény és a szír egyház történetét is. Bekapcsolódott aflamand politikai életbe is. **Művei:** *Bar Hebraeus Chronicon, Eccles. (1872-77) Acta Snati Maris, (1850). ABBELOOS, J. B. Life and Acts of Mari (in Analecta Bollandiana, Tome IV). ABBELOOS, J. B., and LAMP, T. J. The Chronicon Ecclesiasticum of Bar Hebraeus, 3 vols., Syriac and Latin, Louvain, 1872-77. SEMANI, J. S. Bibliotheca Orientalis, Vol. III, Part II. AWGIN, MAR. For the Syriac version of his Life, see Bedjan, Acta Martyrum, Vol. III, Paris, 1892 (PP. 376-480). BACHMANN, W. Kirchen und Moschen in Armenien and Kurdistan, Leipzig, 1913. BADGER, G. P. The Nestorians and Their Rituals, 2 vols., London, 1852. BAR HEBRAEUS, GREGORY ABU'L-FARAJ. Chyonicon Syriacum, 1789, edited and translated by P. J. Bruns and G. G. Kirsch 2 vols. Syriac and Latin, Leipzig. An edition of this Chronicle was published by Bedjan at Paris in 1890. Cronicon Ecclesiasticum, edited and translated by J. B. Abbeoos and T. J. Lamy, 3 vols., Syriac and Latin, Louvain, 1872-77. BUMSTARK, A.*

Geschichte der Syrischen Literatur, Bonn, 1911. BEDJAN, P. Histoire de Mar Jab-alaha, Patriarche, et de Rabban Sauma, 2nd ed., Paris, 1895. Livre d'Heraclide, Paris, 1910.

Abbot, Ezra, Jackson, Maine–March 1819- Cambridge, -1884 USA MA - Diplomáját a Bowdoin College-ben szerezte 1840-ben. 1847-ben Andrews Norton professzora kérésére Cambridge-be ment, ahol 1856-tól iskola igazgató. Ezt követően a Harvard University segéd könyvtárosa (1856 -1872), ahol megtervezte és tökéletesítette a katalógust, amit kombinált a szótárak katalógusaival, és ezzel a kisebb témák gyűjteményeit is összeállította. 1872-től kinevezett tanára az újszövetségi kritikának és szövegmagyarázatnak a Harvard Divinity School-ban. Elsősorban keleti nyelveket és az újszövetségi szövegkritikát tanulmányozta, ebből mintegy 5300 dolgozatot írt. Elképzeléseinek megítélését nehezíti, hogy tudományos munkái műfajilag igen különbözőek: szótárak, konkordanciák, szöveg kiadások, polemikus iratok. Több lexikon kiadásában is részt vett a baptista Horatio B. Hackett-el együtt, mely később kibővítve a Dr. William Smith's Dictionary of the Bible (1867-1870) anyagába került be, ahova még további 400 cikket írt. Kiváló munkatársa volt (1881-1885) a Revised Version Biblia fordító csoportjának, mely King James Bible javított kiadásán dolgozott, és segítette Caspar Rene Gregory által készített Tischendorf féle Újszövetség görög kritikai szövegének kiadását is. Védelmelte a négy evangélium, illetve a János evangélium eredeti szerzőségét. A János evangéliumot Justinus mártírral is kapcsolatba hozta. 1872-ben a Harvard, 1884-ben Edinburgh egyeteme avatta díszdoktorrá. Konzervatív kutatóként tartják számon. Munkáira jellemző a témák lelkiismeretes kidolgozása, valamint a bibliográfiai precizitás. **Művei:** *Critical Essays Selected from the Published Papers of Ezra Abbot* A & C Black 1888. *The Authorship of the Fourth Gospel: External Evidences* A & C Black 1880. "Textual Criticism And Exegesis Of The New Testament," A & C Black 1881. *Johannine Grammar* A & C Black 1906, 1908. *Johannine Vocabulary: A Comparison of the Words of the Fourth Gospel with Those of the Other Three* A & C Black 1968. *The Authorship of the Fourth Gospel: External Evidences* A & C Black 1880. *The Fourth Gospel, Evidences External and Internal of its Johannine Authorship*, Hodder and Stoughton 1892.

Abbot, George, 1562 Guildford in Surrey, –1633 Croydon, Anglia.- Szövet gyáros családból származott. Oxfordban a Balilol College-ban tanult, 1597-ben szerzett Master diplomát és 1600-ban Winchesterben lett kanonok. Háromszor volt az egyetem alkancellárja. Az angol hivatalos Bibliafordítás Újszövetségi része tőle származik. 1608-ban Skóciába ment, hogy Dubar Earl-al előkészítse unióját Angliával. King James kérésére 1609-ben lett Lichfield püspöke, de egy hónap múlva Londonba került és nem egészen egy év múlva Canetrbury érseke lett. Puritán meggyőződéséből adódóan nem csak a katolikus egyház ellen lépett fel keményen, de a király akaratával is szembe szegült. Különösen ismertté vált, amikor lady Fances Howard botrányos válása ellen fellépett az Essex-i Earl-vel, valamint 1618-ban megtiltotta a vasárnapi sport olvasását. Ugyanakkor szorgalmazta a Wales-i herceg és Erzsébet Spanyol infánsnő házasságát. Ezzel maga ellen fordította az udvart és William Lund-ot is, aki korábban ugyanabból az oxfordi kollégiumból származott, de a király soha nem hagyta cserbe. 1622-ben vadászott a Lord Zouch's parkban és az ottani játékosok sztrájkolni kezdtek ellene, emiatt depresszióba süllyedt. Ezért ellenségei a hivatalából is el akarták távolítani és megtiltani a vadászatot a papoknak. Az ellene felhozott vádakban a bizottság megosztott volt és a király a vádak alól felmentette. Ezt követően az érsek ritkán jelent meg a tanács előtt, inkább a király szándékát követte. Utolsó betegsége megakadályozta I. Károly megkoronázását. Mivel ezt a kötelességét megtagadta a király megfosztotta hivatalától. Ehhez viszont a királynak teljes parlamenti többséget kellett volna birtokolnia, de ezt nem érte el. Ettől kezdve nem látták többé szívesen a parlamentben, családi birotkán temették el 1633-ban, ahol kórházat alapított. Lelkiismeretes érsek volt, aki egyrészt Rómától való függetlenség, másrészt az egyházi autonómia képviselője volt a királysággal szemben. Számos könyvet írt. A legérdekesebb Jónás próféta könyvéhez írt magyarázata (1600), mely 1845-ben reprint kiadásban is megjelent. Földrajzkönyvében az egész világot leírta (1599) és számos kiadásban megjelent.

Abegg, Martin G., Jr., 1950-. Preoria, USA Illionis, - Tanulmányait NW Baptista Szeminárimban kezdte, ahol teológiai Master fokozatot szerzett 1983-ban. Ezt követően a Hebrew Union College-ban

és a Jewish Inst. of Relig., bölcsész diplomát szerzett 1990-ben, majd a Phd fokozatot is eléri 1993-ban. Tanított NW Baptista Szemináiumban 1982-1984 között. Közreműködött a Comprehensive Aramaic lexikon (1988-91) elkészítésében. A Cincinnati Egyetemen 1990-1991-ben előbb tanársegéd a teológiai karon, majd 1992-től az Ószövetség professzora. Szakterülete: Héber Biblia, szemita nyelvek, szöveg és feliratok, apokrifok és post-biblikus tanulmányok. Művei: A Preliminary Edition of the Unpublished Dead Sea Scrolls, - (másokkal) 1-2 BAS 1991-1992.

Abelard, Petrus, 1079 Le Pallet (Palais) - 1142 St. Marcel-sur-Saône kolostor, Franciaország - Nagyhatású korai skolasztikus gondolkodó. Tanulni a nominalista Roscelin von Compiègne-nél kezdett Loches Vannes (Bretagne)-ban. Tovább fejlesztette a dialektikát, később Wilhelm von Champeaux,-nál tanult Párizsban. 1102 dialektikát tanult Melun-ban, majd Corbeil. Egy évre megbetegedett és hazatért. (1108)-ban Párizsban van. 1111-ben teológiát Laon-i iskolában tanult Anselm-nél. 1113-tól nagy sikerrel oktatta a dialektikát Párizsban. Beleszeretett a 18 éves Elois-be, aki Fulbert kanonok rokona volt, és egy gyerekük is született. Titokban összeházasodtak. A lányt bencés apácák kolostorába küldték. Abelárd 1119 St. Denis kolostorba lépett, miközben Héloïse Argenteuilben lett apáca. Írása "De unitate et trinitate divina" a szentháromságtanról nagy hatást és ellenállást váltott ki. Reims érseke szabellianus eretnekséggel vádolta. Soissons zsinat 1121-ben elítélte és az írást elégették. Rövid időre letartóztatták a Medardus kolostorban Soissons-ban, majd visszatért a St. Denis kolostorba. Ezt követően engedélyt kapott saját kolostor építésére, ott prédikált egy sátor alatt és számos tanítványa sereglett hozzá. Attól félt, hogy ellenfele Bernát apát Clairvaux-ban újabb zsinatot hívat össze ellene. Héloïse a környéken vezetett apáca kolostort tanácsokkal látta el, de félreértették buzgalmát. Ellenségei előbb ki akarták végezni, majd ivartalanították. 1136 ismét Párizsban tanított és hallgatta őt Johannes von Salisbury, a későbbi III. Sándor pápa, és Petrus Lombardus is a hatása alá került. Helyi zsinatot tartottak ellene, amely miatt a pápához fellebbezett. Rómába akart utazni igaza végett, de csak Lyon-ig jutott. II. Innocentius hallgatást parancsolt neki és kolostor fogságra ítélte. Visszatérve meglátogatta Cluny kolostorát és személyesen találkozott Bernátal a legnagyobb ellenségével. Ekkor végre kibékültek és még néhány napot töltött Cluny-ben majd meghalt. Halála után a Parakletum kolostorba vitték testét és Héloïse, 1164-ben bekövetkezett halálával őt is mellé temették. 1817-től Père Lachaise temetőben közös sírban nyugszanak Párizsban. Legismertebb teológiai műve a "Sic et non" „Igen és nem” Ebben egymásnak ellentmondó zsinati szövegeket gyűjtött össze és egybevetette azokat az atyák irataival. Nem közölt semmilyen végső következtetést, hanem azt az olvasóira hagyta. Ezzel teremtette meg a dialektikus oktatási módszert, mely a középkorban általános lett. A római levélhez kommentárt írt, a kiengesztelés tant fejtegetve. Elvetette Canterbury Anselm kiengesztelődés tanát. Krisztus emberré levésében szenvedésében és halálában Isten szeretetének kinyilatkoztatását látta. Ezzel akart bennünk szeretet gerjeszteni, hogy a bűn rabságával szembe tudjunk szállni. Isten parancsát nem a félelem, hanem a szeretet miatt kell követnünk. Krisztus a földi életében engedelmes lett a törvényhez mindhalálig, hogy ezzel gerjessen a mi szívünkben szeretetet. Aki akaratával és tudásával szembe szegül Isten parancsával az vétkezik. Az eredeti bűnt véteknek kell tartanunk, de nem Ádám vétkének, melyből csak a büntetést örököltük . A Szentírásnak Abelard számára megfellebbezhetetlen tekintélye van, mely ugyan nem szünteti meg az egyház tekintélyét és az atyák tanítását, hanem inkább provokálja azt, ezért mindig alaposan meg kell vizsgálni, hogy az egyház tanítása és a filozófiai tanítás egybevág-e vele. A hit és a tudás szembenállására a következőt mondta: : "Nihil credendum, nisi prius intellectum", Semmit sem hiszek, ha csak előbb meg nem érttem. Míg Canterbury Anselm véleménye az volt: "Credo, ut intelligam." Hiszek hogy megértsem. Szentháromságtana Modalista volt. Istent a mindenhatósága miatt Atyának nevezük, a bölcsessége miatt Fiúnak, a szeretete miatt Léleknek. A személyek Isten tulajdonságainak megtestesítői. Művei: *Logica; Dialectica; De unitate et trinitate divina; Theologia christiana; Introductio ad theologiam; Dialogus inter philosophum, Judaeum et Christianum; Sic et non; Ethica seu scito se ipsum; Commentariorum super S. Pauli epistolam ad Romanos libri V; Historia calamitatum (Önéletrajza).* - *Opera, hrsg. v. Victor Cousin, 2 Bde., Paris 1849/59; Migne: PL 178.*

Abélard, Pierre /Petrus Abaelardus/ 1079, Le Pallet – 1142, St. Marcel sur Saone, Franciország - Teológus és filozófus, független iskolamester és vándor klerikus, a korai skolasztika gondolkodási módszertanának egyik megteremtője, a *dialektikusok* irányzatának és az *univerzálé-vita nominalista* értelmezésének az utókor által *doctor scholasticus*nak nevezett kidolgozója. Fiatal korában □ *Roscelinus nominalista* szellemű iskolájában kezdte meg tanulmányait, ezt követően pedig Párizsban a szélsőségesen *realista* szemléletű □ *Gillaume de Campeaux* növendéke volt. Gondolkodói önállóságát bizonyítja, hogy már ekkor elvetette mesterei szélsőséges nézeteit és a realizmus vitában közvetítő, *konceptualista* álláspontra helyezkedett. 1108-tól retorikát tanult Párizsban, ahol önálló, a racionális bölcsélet, a dialektika anyagát oktató iskolát is alapított, 1111-től pedig □ *Anselm de Laon* irányítása alatt teológiai tanulmányokat folytatott. A következő években a párizsi katedrális iskolájában dialektikát és teológiát adott elő és ekkor bontakozott ki *Héloise* iránti, számos – *Historia calamitatum* című önéletrírásában elbeszélte – bonyodalommal járó szerelme. Kényszerű elválásukat követően 1119-ben **A.** belépett a St. Denis apátság bencés közösségébe. Itt írt *De unitate et trinitate divina* című művét az 1121-es soissons-i zsinat elítélte és távoznia kellett St. Denisből. Ekkor alapította meg a normandiai Quincey-ben a *Parakletum* nevű imaházat és iskolát, ahová messze földről is érkeztek a tanítványok. Amikor 1128-ban az időközben apácává lett Héloise kolostora feloszlott, a hontalanná váló nővéreknek ajándékozta Quincey-t, ahol 1135-ig a nővérek lelki vezetőjeként működött és rövid ideig a St. Gildas kolostor apátja is volt. 1135-ben visszatért Párizsba és a Szent Genovéva hegyen tanított. Ebben az időszakban születtek legfontosabb művei, mint a dialektikus módszert a teológiára alkalmazó, a szent hagyomány egymással ellentétes állításainak viszonyát vizsgáló *Sic et non*, etikai előadásai és *Theologia scholarium* című összefoglaló munkája, hallgatói között pedig olyan jelentős gondolkodókat találunk, mint □ *Petrus Lombardus* vagy □ *John of Salisbury*. □ *Clairvauxi Szent Bernát* kezdeményezésére rövidesen támadások is indultak ellene: a műveiből □ *Gillaume de Thierry* által kiragadott és írásban cáfolt tételek alapján 1140-ben a sens-i zsinat Bernát kezdeményezésére eretnekként ítélte el tanítását. A pápához fellebbező és Rómába induló **A.** rövid ideig □ *Petrus Venerabilis* cluny-i apát védelmét élvezte és a halál is a bencés kongregáció egyik kolostorában érte. **A.** legfontosabb gondolkodói célja a hit értelmi megalapozásának, a teológiai érvelés nyelvi és logikai szabályainak megteremtése volt, az értelem jelentőségének túlbecsülését azonban elutasította. Így logikai úton próbálta megközelíteni Isten egységének és három-személyiségének problémáját, krisztológiáját és megváltástanát pedig a Jézusban kiáradó isteni szeretetre építette. Etikájában a tettekkel szemben a szándékok jelentőségét emelte ki, különösen nagy jelentőséget tulajdonított az egyéni, személyes lelkiismeretnek és ebben a szellemben készített több, a szöveget meglehetősen szabadon kezelő bibliamagyarázatot is. **Fő művei:** *Logica, Dialectica, De unitate et trinitate divina; Theologia christiana; Dialogus inter philosophum, Judaeum et Christianum; Sic et non; Historia calamitatum; J.-P. Migne: Patrologia latina 178.; Opera Abaelardi 1-2., Paris: 1848-49.; B. Geyer: P. A.'s Philosophische Schriften 1-4., Münster: 1919-1933. Magyarul: Szerencsétlenségeim története, Budapest: 1985.; Etika, Budapest: 1989. Irodalom: Ch. de Rémusat: Abélard 1-2., Paris: 1845.; M. Grabmann: Die Geschichte der scholastischen Methode II., Freiburg/Breisgau: 1911.; C. Ottaviano: Pietro Abelardo, Roma: 1931.; J. G. Sikes: P. A., Cambridge: 1932.; J. R. McCallum: Abelard's Christian Theology, Oxford: 1948.; Et. Gilson: Héloise et Abélard. Études sur le moyen-age et l'humanisme, Paris: 1953.; M. M. Tweedale: Abailard on Universals, Amsterdam - New York: 1976.*

Aberle, Moritz. 1819 Rottun, – 1875 Tübingen, Németország- Az ÚSz-exegetika professzora volt. Tanított morálteológiát, foglalkozott a probabilitizmussal. Működött még Württembergben is. Úsz-bevezetését 1877-ben adta ki. Számos publikációja jelent meg az evangéliumokról és az Apostolok Cselekedeteiről. Sajátos szövegmagyarázatai és elméletei nem találtak osztatlan viszhangra a későbbi kutatók körében. **Művei:** *Introduction to the New Testament*, Freiburg 1877.

Abonyi Lajos. 1833 Kisterenye, – 1898. Magyarország- Családi nevén **Zsarolyáni Márton Ferenc**, a Kisfaludy és Petőfi Társaság tagja volt. A kecskeméti református kollégium, majd a pesti evangélikus líceum tanulója volt; bölcsészeti osztályra iratkozott be a pesti egyetemen, majd a kecskeméti kollégiumban; jogi tanulmányokat folytatott a pesti egyetemen 1852-ben. Az 1848–49-es szabadságharc alatt nemzetőr, utána francia és angol nyelvet tanult. 1853–69 között vidéken gazdálkodott, mellette irodalommal is foglalkozott, közben 1861-ben Pest megyei aljegyzőként

dolgozott. Az irodalomban 1850-ben lépett fel *Nilus forrásai* c. fordításával. 80 kisebb-nagyobb elbeszélése mellett a Biblia novellisztikus feldolgozásával is foglalkozott. **Művei:** *Észak csillaga*. Regény 3 kötetben. Pest 1855.; *Regék a kandalló mellett. Beszélyek* 2. köt. Pest 1857.; *Regék a pásztortűz mellett. Beszélyek* 2 füzet. Pest 1857.; *Az egyetem pallósa*. Regény 3 kötet. Pest 1859.; *A mi nótáink*. Regény 4 kötet. Pest 1864.; *Kenyér és becsület*. Regény 3 kötet. Pest 1865.; *A fonó krónikája. Beszélyek a magyar népeletből*. 3 kötet Kecskemét 1872; *Az utolsó kuruczvilág*. Regény 3 kötet Budapest 1887. (Ism. *Föv. Lapok* 298. sz. *Szabad Egyház* 19. sz.); *A pénzes molnár románcza*. Regény. Uo. 1889. (*Egyetemes Regénytár* IV. évf. 12. k.).

Abuzit, Firmian. 1679 München, – 1767 Salzburg, Németország - Dél-Tiroli családból származó herceg. Ő hívta a jezsuitákat Bajorországba, és ezzel visszaszorította az evangélikusokat. Az ellenreformáció erős embere volt, a Schwarzach és Ulm környéki protestánsokat visszatérítette a katolikus egyházba. **Irodalom:** GEORG ABDON PICHLER, *Salzburgs Landesgesch.*, Salzburg 1863, 522 ff.; uő., *Gesch. des Prot. im vorm. u. neuen Östr.*, 1930; JOSEPH KARL MAYR, *Die Emigration der Salzburger Protestanten v. 1731-32*, Salzburg 1931; HERMANN GOTTLÖB, *Die Salzburger Protestanten*, Wien 1939.

Achenbach Reinhard 1954- Hamburg-Blankenese, Németország- 1964-ben érettségizett, 1965-től dolgozott, 1971-től az evangélikus teológián orientálistikát tanult. 1973-ban tudományos asszisztens Hamburgban, Prof. Dr. Klaus Koch-nál doktorált. 1975-ben habilitált, 1978-1979 között helyettes vezetője a német evangélikus archeológiai intézetnek Jeruzsálemben. 1979-1996-ig az Ósz archeológia tanára Hamburgban, 1979-től 1996-ig Osnabrück, Hamburg és Mainz egyetemén az ösztöndíjak megbízott intézője. 1979-1985 között Jeruzsálemben a Dormitio apátságban előad. 1983-1986: az Evangélikus egyház tagja. 1983-ban lelkésszé avatják. 1984-ben Papua Új-Gineában vendég professzor. 1986-1991-ig Osnabrück egyetemén Palesztina Archeológiáját adja elő, majd 1989-1991 között az Osnabrück egyetemi tanács tagja. 1990/91-ben Mainz egyetemére hívják tanítani. 1991-től 1996-ig egyetemi professzor Mainzban. Vendég előadásokat tart Asszirológiából Párizsban, Heidelbergben, Berlinben. 1992-ben meghívják az IOSOT-Kongresszusra Párizsba. 1992-től elnöke az ókori keleti bibliai jogtörténeti társaságnak. Levitikus-t kommentálta a Herdet teol. Kommentárban. 1993-ban vendég professzor Madridban, 1993-1995 között a J. Gutenberg egyetem szenátusának tagja Mainzban. 1992-ben vendég előadásokat tart Baltimorban Deuteronomium kutatásról. 1993 SBL tag, 1994-1996-ig Mainz teológia dékánja, vendég előadó Helsinki, Leiden, és Leuven egyetemein, 1994 – ben aNew York tudományos akadémia választott tagja. 1995-ben Chicagóban vendég előadást tart a bibliai és ókori keleti jogról. 1995-től az ókori keleti jogi társaság alapító tagja. 1995-ben Münchenben előad, 1996: a Hamburgi tudományos társaság levelező tagja. 1996-ban a Münchenben egyetemi tanár, 1996-ban a Dormitio apátságban, majd 1997-ben Stellenboschban - Dél Afrika - tart vendég előadásokat. 1997: Deuteronomium kommentár, 1997-ben Strassbugban, 1998-ban Lipcse, Innsbruck, München egyetemein, 1999-ben Koppenhága, Upsala egyetemein vendégelőadó. Több ásatásnál jelen van: Kamid el-Loz (Dél-Libanon1974), Tell seih hamad (Szíria1986). Akadémiai tanácsadó, héber nyelvi docens. Egyházi tevékenysége 1986-1991 között: Indonéziában ószövetségi biblikus teológia docense. 1992-1994 között: előadások Mainz egyetemén. 1996-ban héber nyelv docense LMU, a Számok könyve kutató csoportjának tagja, kutatja a redakció történetét és a benne szereplő intézményeket. **Művei:** *Israel zwischen Verheißung und Gebot. Literarkritische Untersuchungen zu Deuteronomium 5-11*, Frankfurt 1991 (Diss.) *Hukum Taurat Perjanjian Lama dan Undang-undang Timur Tengah Kuno* (indonézz) *Tóra és törvény az ókori keleten Fordítás és magyarázat Pematang Siantar* 1993. *Kamus Perjanjian Lama Bahasa Ibrani – Bahasa Indonesia Ószövetségi Héber Indonéz szótár Pematang Siantar. Kiadói tevékenység: tanácsadó "Die Religion in Geschichte und Gegenwart" (RGG) 4. Auflage. Társ kiadó "Orientalia Biblica et Christiana" (OBC), Wiesbaden (Verlag O. Harrassowitz) együtt Prof. Dr. Dr. S. Uhlig (Hamburg) társkiadó: „ *Studia et Documenta ad Iura Orientis antiqui pertinentia*" (SDIO), Leiden (Verlag E.J. Brill) in *Verbindung mit P.W. Pestmann, M. Stol, K.R. Veenhof, S.P. Vleeming, R. Westbrook. Felelős kiadója: "Zeitschrift für Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte" (ZAR) (Verlag O. Harrassowitz) in Verbindung mit Klaus Baltzer (München), Samuel Greengus (Cincinnati), Bernhard S. Jackson (Liverpool), Bernd**

Janowski (Tübingen), Sophie Lafont, Bernhard M. Levinson (Bloomington), Norbert Lohfink (Frankfurt/Main), Martha Roth (Chicago), Timo Veijola (Helsinki), Raymund Westbrook, Reuven Yaron (Jerusalem). Társ kiadója Max-Weber-Gesamtausgabe für die Bayrische Akademie der Wissenschaften. Számos kutatói társaságnak tagja.

Ackerman, James 1956 Berwyn-, USA Illionis. - Tanulmányai Northwestern Egyetem-en kezdte, ahol baccalaurelátust tett 1955-ben, majd folytatta az Union Theol. Semináriumban ahol teológiai Master fokozatot szerzett 1959-ben. Harvard Egyetemen szerzett, teológiai doktorátust Héber Biblia szakont 1966-ban. Tanított Stillmann College-ban. 1962-1966. Instr. F Relig. Conn College.-ban, 1966-1969 között. Indiana. Egyetemen tanára 1969-76 között 1976-tól az egyetem teológiai fakultásán működött, 1977-től a fakultás dékánja New Jersey-ben. Szakterülete Újszövetség. **Művei:** *An Introduction to New Testament Literature* (másokkal együtt) Abingdon, 1978. *Biblical Image Sin Literature*. Abington, 1975. *The Bible in Literature Series: Literature Interpretation of Biblical narratives* (5 kötet munkatársakkal) Abingdon, 1974.

Acontius (Ákoncz). 1740 Gyergyószentmiklós, – 1824 Velence, Magyarország - Magyar nevén **Kövér István**, ősei Örményországból származnak. A melkiták főkolostort alapítottak 1717-ben és Velence pártfogása alatt a Szent Lázár szigeten telepedtek le, innen misszionáltak az erdélyi örményeket. Szülei falujában prédikált, ennek hatására döntött a 17 éves Acontius a papi pálya mellett. Velencében az István szerzetesi nevet kapta. 1758-ben tett szerzetesi fogadalmat, 1763-ban szentelték pappá. A teológián kívül filológiát és filozófiát tanult, majd kolostori nevelő lett. Az örmény nyelv megújításán munkálkodott, elsajátította az ún. haicanismust, vagyis az ősi tiszta örmény nyelvet. 1785-ben a főapát helyettese lett. Simon Lourdet francia pap segítségével elkészítette a latin–örmény szótárt, amely azonban 1789-ben elveszett. 1799-ig Erdélyben működött. 1800-ban Velencében főapáttá választották II. István néven. **Művei:** *Rhetorika az örmény nyelv pallérozására*, amely 1775-ben jelent meg nyomtatásban.; *Átalános földleírás-t* készített 1785-ben örmény nyelven, amelynek mintájául Büsching műve szolgált, 11 kötetet adott ebből sajtó alá, az utolsó kötetek, amelyeket mint a keleti részekre vonatkozókat lektorálás végett Konstantinápolyba küldött, ott elégték. Lefordította s kiadta a Szentírást örmény nyelven, az Ótestamentomot négy, az Újtestamentumot három kötetben. Megírta továbbá a Mechtár Péter első apát történetét. Kéziratban maradt a zsinatok története.

Ács Benjamin. 1806 Komárom, Magyarország – 1858 Andocs (Somogy m.). Ferences szerzetes, 1829-ben pappá szentelték, hitszónokként működött, 1853-tól misszionáriusi minőségben az ország 12 helyén rendszeresen szónokolt. **Művei:** *A hét fájdalmú boldogságos szűz Mária nyomát követőnek mennybe vezető arany koronája*. Pest 1855. (Újabb kiadásai 1859., 1862., 1863., 1865. és 1869. Ugyanez szlovákul Pest 1860. és 1865.); *A mi urunk Jézus Krisztus élete*. Pest 1857. (2. kiadása uo. 1858.); *Kis Jézus imádása*. Pest 1857. (imakönyv. Ugyanez németül uo., 1857. és szlovákul uo., 1862.).

Adam, Klaus-Peter 1965 Stuttgartban- Németország - Evangélikus professzor. 1985-1992 között evangélikus teológiát tanult. Berlin-ben 1985 - 1987, Eberhard-Karls-Universität Tübingen-ben 1987 - 1988, Ludwig-Maximilians-Universität München-ben 1987 - 1988. Az első teológiai vizsgáját 1992 – ben tette le Württembergben. Kutatásokat végzett 1993 – 1994 között az Oriental Institute der University of Chicago/USA-ban. 1999-ben diplomát szerzett a Philipps-Universität Marburg-ban. "Der königliche Held. Die Entsprechung von kämpfendem König und kämpfendem Gott in Psalm 18". A doktori munka vezetője Prof. Dr. Jörg Jeremias. 1999-2000-ben a királyság ideológiájával foglalkozott a Sámuel könyvekben. 1995-97 között lelkész Stuttgart-Weilimdorf-ban. 1997-ben teológiai vizsgát tett ELK Württembergben. 1997-ben egyetemi lelkész Winnenden/Schorndorf. 1997/98-ban tudományos munkatárs ószövetség témakörben a Philipps-Universität Marburg-ban. 1998 – 2001 közötti időszakban gimnáziumi lelkész: Stuttgart-Degerloch, majd 1999-2002 gimnáziumi lelkész: Gymnasium Königin-Olga-Stift, Stuttgart. **Művei:** *Der königliche Held. Die Entsprechung von*

kämpfendem Gott und kämpfendem König in Psalm 18, WMANT 91, Neukirchen-Vluyn 2001. Die Saul-David-Geschichten und die jüdische Geschichtsschreibung, (erscheint in FAT 2006).

Adami István. 1649 k. – 1710 k. Kisselyk, Magyarország - Evangélikus lelkész volt Erdélyben 1699–1710 között. Apja szintén lelkész volt, és a hazai történetre vonatkozó kéziratokat hagyott hátra. **Művei:** *Disputatio theologica de primis Christianis Adamo et Eva, ex Gen. III.* Wittenberg 1691.; *Materia philosophica ex teologia naturali veritatem existentiae divinae concernentem.* Uo. 1691.; *Dissertatio morulis de consultatione* Uo. 1691.

Adami Márton. ??? Deutschbrod, – 1690 k Csehország - Evangélikus lelkész, apja szintén lelkész volt. Magyarországon Trencsénben, majd Lőcsén telepedtek le, ahol általános iskoláit végezte, majd Thornban és Königsbergben tanult 1646-ig. Visszatérve Szepesremetén lett lelkész. 1668-ben részt vett a kassai zsinaton, 1674-ben lelkésztársaival együtt ő is számkivetésbe ment, 1682-ben ismét visszatért és elfoglalta lelkészi hivatalát. **Művei:** *Meditationes natales. Das ist Weihnacht-Betrachtungen* (ma nem ismeretes); *Die andere Weynacht-Betrachtungen.* Leutschau 1682.; *Trost-Lied über den Todestall dess Herrn David Spillenbergers.* Lőcse, 1684.

Adamik Tamás Született: 1937 Kecskemét, Magyarország - klasszika-filológus, irodalomtörténész, nyelvész. Kecskeméten értettséigizett 1957-ben. 1966-ban latin nyelvből diplomált, majd 1967-ben doktorált az ELTE Orosz-latin szakos karán. 1966-1973 között a Tankönyvkiadó idegen nyelvi szerkesztője. 1973-tól az ELTE latin tanszékének adjunktusa, docense és 1991-től tanszékvezető egyetemi tanára. A nyelvtudományok kandidátusa (1989), majd doktora (1989). 1982-ben Arisztotelész Rétorikáját fordította magyarra és Nívó díjat kapott értek. 1984-ben a Martialis monográfiáért Lénárd Sádor díjat kapott. **Művei:** *M.C.V. Catullus versei, egyetemi tankönyv Bp 1970.* *Martialis költészte Bp 1979.* *A.C. Herenniusnak ajánlott rétorika latinul és magyarul Bp 1987.* *Vergilius Aeneis 1-6 egyetemi tankösvny Bp 1988.* *Szent Jeromos, Nehéz az embernek nem szeretni NBp 1991.* *Római irodalom az archaikus korban Bp 1993.* *Római irodalom az Arany korban 1996.* *Szerkesztője: Apokrif iratok 3 kötetének.*

Adamovich József. 1845 – 1887. Magyarország - Tiszaeszlári plébános, 1869-ben szentelték pappá. **Művei:** *A Tisza-Eszlári zsidókérdés. Válasz Schück: A keresztények a zsidókról című röpiratára.* (különnyomat *A Magyar Államból*) Budapest 1882.

Adams Williams J., Jr., 1938 Cincinnati, USA, Ohio. - Tanulmányait Birmingham Young Egyetemen kezdte, ahol BS fokozatot szerzett 1964-ben. Hebrew Union College-ban szerzett master fokozatot 1971-ben. Utah Egyetemen PhD fokozatot kapott 1987-ben. Munkahelyei Birmingham Young Egyetem 1970-1973 között. A Héber Nyelvi Intézetben a Davis and Elins College-ban 1973-1980-kozt. Tanított Utah Egyetemen 1980-tól Ásatások szakértője Tell-Qarqur, Szíria, 1894. Suakterülete a Héber Biblia, archeológia és szemita nyelvek. **Művei:** *The Code of Hammurabbi: Structured Approach to the Akkadian language.* Utah UP., 1981. *Hebrew Complutational Linguistics,* 1977.

Adamson, James B., 1924 Skócia. - Tanulmányait Edingborough, Egyetemén (Skócia) kezdte ahol Master fokozatot szerzett. Cambridge Egyetemén (Anglia), PhD fokozatot ért el. Tanított Emp. St. Cuthberts Intézetben. A Skót presbyteriánus egyház lelkésze, aki Skóciában több lelkészségen is szolgált. Majd végül Santa Rosa Egytemen Californiában tanított. Szakterülete Újszövetség, SNTS tagja. **Művei:** *The Mann and His Message.* Eerdmans 1989 *The Epistle of James* New Intl. Comm of NTL 1977.

Adolphus a S. Georgio. 1681 Kremsier, – 1743 Győr Csehország - Családi nevén **Groll György.** Győri megyéspüspök, szegény sorsú szülőktől született, felsőbb tanulmányait a piaristáknál Bécsben végezte, 1698-ban pappá szentelték. Keleti nyelveket tanult, zsidó és arab szerzők munkáit magyarázta

és fordította. A gimnázium felsőbb osztályaiban tanított, majd az egyetem hitszónoka lett. Rumeln püspök az egyházmegye kormányzati ügyeiben tanácsosává választotta. A püspök halála után a piaristák bécsi kollégiumának igazgatója lett. 1724-ben Rómában a rend tartományi képviselője, majd hamarosan rendfőnöke. 1730-ban bécsújhelyi, 1733-ban győri megyéspüspök. Magyarul később tanult meg, prédikált is. **Művei:** *Testis et doctor.* Bécs 1709. (egymás után két kiadásban); *Ad ve Aluph.* Frankfurt 1711. (az előbbi munka héberül); *Rudimenta doctrinae christianae pro ecclesia et dioecesi Jaurinensi.* Jaurini 1734.; *Monita ad confessarios.* uo. 1735.; *Psalmi Davidis cum exegeti ac phraseologia in textum hebraeum.* Bécs 1757.

Adorjáni Zoltán. 1956 Dés, Románia - Református lelkipásztor, a kolozsvári Protestáns Teológia adjunktusa, lapszerkesztő. 1983-ban lelkésszé szentelték. 1981 és 1991 között lelkészi szolgálatot teljesített (Melegföldvár, Brassó, Páké). Az Utrechti Állami Egyetem Teológiai Fakultásának ösztöndíjasaként az újszövetségi bibliateológia területén képezte tovább magát (Stipendium Bernardinum, 1990–91). 1991-től a kolozsvári Protestáns Teológián tanít görög és héber nyelvet, valamint intertestamentikát. Doktori dolgozatának témája: *A terapeuták kontemplatív kegyessége.* Közreműködött az Erdélyi Református Egyházkerület lapjainak (1992–2003: rovatvezető az *Üzenet* gyülekezeti lapnál; 2000-től: szerkesztője a *Református Család* nőszövetségi lapnak és főszerkesztője a *Református Szemle* teológiai szaklapnak) és egyéb kiadványainak, többek között a Kecskeméthy-Biblia szerkesztésében (*BIBLIA. Kecskeméthy István fordítása.* Szerk.: Adorjáni Zoltán, Bálint Ágnes, Bodó Kinga, Gálfalvy Ágnes. Kolozsvár, 2002.), valamint a következő könyvek sajtó alá rendezésében: Imre Lajos, *Önéletírás.* Kolozsvár 1999; Imre Lajos, *Szombatesték a parókián.* Kolozsvár 2003; Imre Lajos, *A szenvedés kérdése.* Kolozsvár 2004. **Művei** (válogatás): Számos tudományos cikke mellett megjelentetett nagyobb munkái: 15 szócikk a Kozma Zsolt szerkesztette *Bibliai fogalmi szókönyvben.* Kolozsvár 1992. (*Békesség:* 37–39. *Bosszú:* 45–46. *Élet:* 73–76. *Építés:* 92–94. *Frigyláda:* 117–118. *Gyilkosság:* 123–124. *Háború:* 128–129. *Harag:* 133–135. *Ház, sátor:* 136–138. *Kegyelem:* 189–192. *Kereszt:* 201–203. *Követés:* 221–222. *Lopás:* 232–233. *Templom:* 315–317. *Út:* 344–346.); *Görög nyelvtan az Újszövetség tanulmányozásához.* Kolozsvár 1994/1997. *Makkai Sándor, Imre Lajos* Kolozsvár 1995. 206–234, 235–276. Önálló biblikus tanulmánykötete: *Ót és újat.* Kolozsvár 2004.

Aejmelaeus, Lars, J.T. 1954. Kauhajoki, Finnország. - Tanulmányait Helsinki Egyetemén kezdte ahol BD fokozatot szerzett 1969-ben, majd kettős doktorátust 1980-ban. Tanított Helsinki Egyetemen 1980-tól az Újszövetségi egzegézis tanára lett. **Művei:** *Streit und Versohnung. Das Problem der Zusammensetzung des 2. Korintherbriefes,* 1987. *Die Rezeption des Paulusbrieffe in der Millionisetrede (Apg 20,18-35)* Annales Acad. Scientiarum Fennicae B 232. 1987.

Afrahát. 260 – 345. Perzsia - **Aphraahat** névváltozata. Perzsa bölcs, pogánynak született, majd megkeresztelkedett, 338-ban Nisibisi püspöke lett Jakab néven. A British Museum 1364-ből való kézirat szerint (Orient, 1017) Mar Mattai apátság püspöke volt. 23 homíliát hagyott ránk, amelyek 337 körül íródtak, a szír ábécé betűi szerint kezdődnek, és a hitről, a szeretetről, a bűnről, az imáról, a háborúról, a bűnbánatról, a feltámadásról, az alázatról, a pásztorokról, a pogányok meghívásáról, Jézus messiási személyiségéről, a halálról és a végidőről, stb. szólnak. Izajás könyvéről is maradt ránk kommentárrészlete. **Irodalom:** *Prolegomena in Aphraatis sepientis Persæ sermonies homileticos.* Leipzig 1879; FORGET, *De vitâ et scriptis Aphraatis* Louvain 1882; WRIGHT, *A Short History of Syriac Literature.* London 1894, 31-33; DUVAL, *La littérature syriaque.* Paris 1900, 224-229; LABOURT, *Le christianisme dans l'empire Perse.* Paris 1904, 32-42 et passim; BURKITT, *Early Christianity outside the Roman Empire.* Cambridge 1899, Lectures ii, iii; PARISOT in VIG., *Dict. de la Bible.* Paris 1892; Uő. in *Dict. de théol. cath.* Paris 1903; NESTLE in HERZOG, *Realencyklopädie* (3. kiadás).

Ágh István. 1709 Sepsiszentkirály, – 1786. Magyarország - Unitárius püspök Erdélyben. Kolozsváron az unitáriusok főiskoláján, majd 1734 és 1737 között ösztöndíjjal Amsterdamban tanult. 1738-tól a kolozsvári unitárius kollégium tanára volt. 1758-ban püspök. **Művei:** *Szívben elrejtett ember. Vagy*

halotti prédikáció, melylyel jó emlékezete tiszteltetett n.-iklódi Dési Judith asszonynak, néhai Kmita János urnak igen kedves élete párjának. Kolozsvár 1770.; *Summa universae teologiae christianae secundum unitarios*. 2 kötet, Kolozsvár 1787. (Jakab Elek szerint ezt a munkát Szentábrahámi püspök írta), *Commentarius in epistolam ad Romanos et caeteros Paulinas*. Kolozsvár 1773.

Ágoston, Canterbury. ? – 604/5. Anglia - A római Szt. András kolostor apátja volt, amikor Nagy Szt. Gergely pápa az angolszászok megtérítésére küldte Angliába. 593-ban megkeresztelte Ethelbert királyt, 597-ben mintegy 10 000 főt keresztelt. A király egy régi palotát ajándékozott neki a munkájához, itt építette fel a Péter-Pál kolostort. Időközben Alesban püspökké szentelték. 601-ben érseki palliumot kapott, 2 érsekséget és 12 püspökséget alapított. Haláláig az ország prímása volt Canterburyben. **Irodalom:** BEDA VENERABILIS, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* I, 23–33; II, 2–3, Oxford 1896; *Gregorii I Papae Registrum Epistolarum*, ed. P. EWALD - J. HARTMANN: MG Epp I. II; FRIEDRICH EDMUND BASSENGE, *Die Sendung A.s zur Bekehrung der Angelsachsen, 596-604*. Diss. Leipzig 1890; G. F. BROWNE, *A. and his companions*, London 1895; E. L. CUTTS, *Saint Augustine of Canterbury*, 1895; A. J. MASON, *The mission of St. A. to England*, Cambridge 1897; A. BROU, *Saint A. de Cantorbéry et ses compagnons*. Paris 1897 (1900⁵); HANS V. SCHUBERT, *Geschichte der christlichen Kirche im Früh-MA*, 1921, 214 ff.; R. H. HODGKIN, *A History of the Anglo Saxons* I, 1935; SUSO BRECHTER, *Die Qu. z. Angelsachsenmission Gregors d. Gr. Historiograph. Stud.* München 1941; KURT DIETRICH SCHMIDT, *Die Bekehrung der Germanen z. Christentum* II, 1942, 111 ff.

Aguirre, Rafael 1941 Billionisbao, Spanyolország - Tanulmányait Rómában a Gregoriana Egyetemen kezdte és teológiai Licentiátust szerzett 1966-ban. Majd a Biblikus Intézetben Róma biblikus szak Licentiátust 1972-ben. Ecole Biblique Intézetben Jeruzsálemben is diplomát szerzett 1972-ben. Salamanka Egyetemén kapott teológiai doktorátust 1977-ben. Barcelona Egyetemén pedig filológiai licentiátust szerzett szemita nyelvekből 1975-ben. Tanít Deustro Catedratico-ban Biblia tanulmányokat. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** *Evangelios Sinópticos y Hechos de los Apostoles* 1992. *La iglesia de Jeusalen* 1989. *Del Movie Minnesotato de Jesus a la Iglesia cristiana* 1987. *Exegesis de Mateo 27,51-b-53 para una teologia de la muerte de Jesus en el vangelio de Mateo* 1980.

Ahituv, Shmuel 1935 Tel Aviv-, Izrael – Tanulmányait a Héber Egyetemen kezdte ahol baccalauratust szerzett 1960-ban, Master fokozatot 1967-ben kapott. PhD-fokozatot 1979-ben. Tanított Bialik Intézetben 1962-1982. Szakterülete a Héber Biblia, szemita nyelvek, egyiptomi feliratok. **Művei:** *The Hebrew biblical Encyclopedia Ency Miqrait* 1982. *The Lost Disctric Eretz Israel* 24 (1993) *Handbook of Ancient Hebrew Inscrition* Bialik Inst. 1992. *Biblical Israel: State and People* Magness IES 1992. *Canaanite Toponyms in Ancient Egyptian Document* Magness /Brill 1984.

Ainsworth, Henry, 1571 Swanton Morley–1622 Norfolk. Anglia - Non-konformista pap és tudós. Cambridgeben a Caius College-ban tanult és csatlakozott az egyház puritán szárnyához, vagyis a separatistákhoz. Ezért külföldre kellett távoznia. 1593-ban Amszterdamban könyvkereskedést alapított, ezáltal fedezték fel héber nyelvtudását. A Londoni-egyházának akkor Francis Johnson volt a lelkesze, igaz börtönben volt, ehhez a csoportosuláshoz csatlakozott. Mivel 1596-ban letette a latin hitvallást, ezért 1598-tól különböző európai egyetemeken taníthatott, kivéve a Szt. András egyetemet Skóciában. 1597-1604 között egy apológiát állított össze, hogy megvédje az igaz kereszténységet. Életének egy részét az egyháznál belüli viták tették ki, 1608-ban Richard Bernard-al vitázott, majd John Smyth is ellene fordult az alámerítéses keresztelés ügyében, ezért kilépett az anglikán egyházból. Egy időre katolikus is volt, de vitába keveredett Calvinnal is. Egyházzsemlélete inkább a kongregationistákéhoz állt közel. Kommentárt írt a Teremtés (1616) , Kivonulás (1617), Levitikus (1618), Számok (1619), Deuterónómium (1619) Zsoltárok könyvéhez (1612) és az Énekek énekéhez (1623). A zsoltárok könyvét prózában és versben is lefordította (Amszterdam 1612). Énekes könyvet is szerkesztett 1620-ban. Imakönyve az amerikában keletkezett zsoltárfordításokra volt nagy hatással. 1622 vagy 1623-ban halt meg azt követően, hogy az anabaptisták elleni beszédeit publikálta.

Ágoston – Id. Augustinus Aurelius

Aisleitner József. 1883 Sopron, – 1960 Budapest, Magyarország - Pap, nyelvész, egyetemi tanár. Középiskoláit Sopronban végezte, a teológiát Győrött és Bécsben. 1905-ben szentelték pappá, 1907-ben doktorált. 1908/1909-ben Győrött volt prefektus és a szeminárium filozófiatanára, 1905 és 1925 között a győri tanítóképző tanára. 1913-tól Budapesten volt történelem–földrajz szakos középiskolai tanár. 1925-ben Budapesten az egyetem hittudományi karán a keleti nyelvek tanára. Az 1928/1929, 1933/1934. és 1940/1941. tanévekben a hittudományi kar dékánja volt, 1944/1945-ben rektor. 1950-ben nyugdíjazták. Az ugariti feliratok megfejtésében nagy szerepet játszott, a feliratok német fordítását készítette. Sémi személyek kutatásával, majd bibliafordításokkal foglalkozott. **Művei:** *VII. Gergely élete.* Győr 1924. *Héber nyelvtan.* Bp. 1932. *Az Ószövetségi „élet” fogalom.* Bp. 1934. *Vázlatos szír nyelvtan.* Bp. 1937. *Palesztinai arám nyelvtan.* Bp. 1937. *Az istenfogalom egy elfelejtett nép hitregéiben.* Bp. 1940. *Az ékírásos családi jog főbb vonásai* Bp. 1941. *Ein Opfertext aus Ugarit mit Exkurs über kosmologische Beziehungen d. ugaritischen Mythologie 1-2 k.* Bp. 1954-55. *Studien zur Sprachwissenschaft d. Uragitischen Sprache.* Berlin 1963. *Die mythologischen und kultischen Texte aus Ras Schamra.* Bp. 1964.

Akai Kristóf. 1707 Hradna, – 1766 Turóc, Magyarország - Jezsuita, filozófiai doktor. Tanított Kassán és Schavnikon (Eger mellett), majd Turócon volt lelkész. **Művei:** *Immaculata Deiparae conceptio mille testibus firmata.* Tyrnaviae 1733. *Cosmographia, seu philosophica mundi descriptio.* Cassoviae, 1737. (Újabb kiadásai: uo. 1739. 1741. és 1749.) *Selectae d. Hieronymi epistolae in carminis materiam assumptae.* Uo. 1741. *Tractatus Samuelis Raby, judicans Judaeorum errorem circa observantiam legis mosaicae et venturum, quem exspectant Messiam.* Uo. 1742.

Alagovich Sándor. 1776 Maniga, – 1837 Zágráb, Magyarország - Zágrábi püspök, teológiai doktor. A pozsonyi papnevelőben tanított, a nyitrai püspök titkára, majd a nyitrai szeminárium igazgatója volt; azután plébános, majd kanonok. 1809-ben lett a pesti papnevelde igazgatója, 1810-től bosoni választott püspök és udvari tanácsos, 1828-tól zágrábi káptalani prépost, bánsági helytartó, egyházi titkos tanácsos, berzencei főispán; 1829-ben zágrábi megyéspüspök. **Művei:** *Sermo ecclesiasticus.* Zágráb 1830. (Beszéd, melyet püspöki széke elfoglalásakor tartott.); *Dictio qua... post peracta generalia r. Hungariae I. I. Statuum et ordinum regnorum eorundem congregationem aperuit VII.* Cal. Febr. 1831. *Zagrabiae.; Citenja i evangeliumi.* (Imák és evangeliumok.) Zágráb 1831.

Aland, Barbara, 1937 Hamburg. Németország - (Kurt Aland felesége) Evangélikus teológiát és klasszika filológiát tanult Frankfurt, Marburg, Kiel és Róma egyetemén. Diplomáját 1964-ben szerezte Frankfurt-ban, államvizsgát 1965-ben tett. Licenciátusát 1969-ben Rómában, habilitációját 1972-ben Göttingen-ben szerezte. 1972-től magántanár, 1974-től docensnő, 1978-ban pályázik a professzorságra. 1980-ban professzori kinevezést kap Münster egyetemére. 1983-tól igazgatója az Instituts für neutestamentliche Textforschung-nak. 1988-ban Bölcsész doktorátust szerez (Waverly/Ohio); 1989 D.D. (Emmitsburg/Maryland). Kutatási területei: újszövetségi szövegkritika és szövegtörténet, az Újszövetség szír fordítása és a szír egyháztörténet, valamint a gnózis kutatás.

Aland, Kurt. 1915 Berlin-Steglitz -1994 Münster/Westf, Németország – Evangélikus teológus, ezetéta és történész. Már a gimnáziumban érdeklődött a filológia és az arheológia iránt. Teológiai tanulmányait a berlini Humboldt egyetemen 1933-tól végezte kombinálva filológiai és történeti tanulmányokkal. 1937-re már kész akadémiai tanár és hamarosan jelentős egyháztörténész és patrisztikus, Hans Lietzmann munkatársa lett. Teológiai vizsgáit 1938-ban a hitvalló egyház képviselői előtt tette le. 1939-ben katonai szolgálatra hívták be. 1940-ben Franciaországban megsebesült, ezért alkalmatlan a további katonai szolgálatra. 1941-től átvette a Theologischen Literaturzeitung szerkesztését és ugyanebben az évben habilitált is. 1942-ben, Lietzmann halála után, átvette annak tanszékét. 1944-ig végzi a Theologischen Literaturzeitung szerkesztését, amit erőszakkal

megszüntettek és csak 1947-ben, a szovjet megszállás után, tudta folytatni. 1946 magántanár a Humboldt Egyetem teológiai fakultásán. Később Halle-ban is tanszékvezető lett berlini tevékenysége mellett. 1950-ben a göttingeni teológiai fakultástól tiszteletbeli doktorátust kap. Tudományos eredményeinek elismerése, hogy 1954-től a berlini tudományos akadémián a késő antik vallástörténeti szekciót vezette. 1955-ben a Szász tudományos akadémia díszdoktorátusa, 1957-ben az University of St. Andrews (Skócia) díszdoktorátusa. 1969 Angliában, 1975-ben Göttingenben, 1976-ban pedig Hollandiában kap hasonló elismerést. A marxista ideológiai kényszer elől 1958-ban nyugat Németországba disszidált családjával együtt. 1953-ban kivizsgálták DDR tevékenységét, 1959-ben Münsterben egyetemen egy újszövetségi szövegkutató intézetet hozott létre. A Pietizmus kutatás szekció 1964-ben vette fel tagjai közé. Újszövetségi kutatásit Eberhard és Erwin Nestle-vel karöltve végezte és igyekezett a görög újszövetség összövegét feltárni. Ennek eredménye a Neste-Aland-féle kiadás. Jelentőset alkotott a Luther kutatásban is, elősegítve a Luther kritikái műveinek kiadását. **Művei:** (Auswahl): Wer fälscht? Die Entstehung der Bibel. zu den »Enthüllungen« E. und M. Ludendorffs, ca. 1939; Das Evangelium. Urtext und deutsche Übertragung. Eine Auswahl aus dem Neuen Testament, 1940; A Textual Commentary on the Greek New Testament. A Companion Volume to the United Bible Societies Greek New Testament (third edition) by B. M. Metzger on behalf of and in cooperation with the Editorial Committee of the United Bible Societies Greek New Testament K. Aland, M. Black, C. M. Martini, B. M. Metzger and A. Wikgren, 1971; Das Neue Testament Griechisch und Deutsch, Griechischer Text in der Bearbeitung von Eberhard u. Erwin Nestle gemeinsam verantwortet von K. A., Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger u. Allen Wikgren. Deutsche Texte Revidierte Fassung der Lutherbibel von 1914 u. Repertorium der griechischen christlichen Papyri II.1: Kirchenväter-Papyri. Teil 1: Beschreibungen, [=PTS; 42], 1995; Text und Textwert der griechischen Handschriften des Neuen Testaments III. Die Synoptischen Evangelien. Bd. 1/1-1/2: Das markusevangelium. In. Verbindung mit A. Benduhn-Mertz u. G. Mink, Kl. Witte, H. Bachmann hrsg. von K. A., [=Arbeiten zur neutestamentlichen Textforschung; 26-27], 1998

Alber János Nep. 1753 Magyaróvár – 1830 Pest, Magyarország - Piarista pap. Tanított Veszprémben, Szegeden, Nyitrán és Pesten a gimnáziumban. Nyitrán keleti nyelveket és egyháztörténetet adott elő a rendi teológián; 1794–1805 a kalocsai papnevelő intézetben keleti nyelveket és exegézist tanított; 1805 a Hittudományi Akadémián a keleti nyelvek tanára, 1809 dékán és a tartományi főnök aszisztense. **Művei:** *Interpretatio sacrae scripturae per omnes veteris et novi testamenti libros. Uo., 1800–05. 17 kötet.*; *Institutiones linguae hebraicae. Uo., 1806. (2. kiadás Buda, 1826.)*; *Institutiones hermeneuticae scripturae sacrae veteris testamenti. Uo., 1807. 3 kötet. (2. kiadás 1817. 3. kiadás 1827.)*; *Institutiones hermeneuticae scripturae sacrae novi testamenti. Pestini, 1817. 3 kötet (Ism. Tud. Gyűjt. 1818. II. 95. 1819. IV. 101. 2. kiadás. Uo., 1831.)*; *Dissertationes in selecta argumenta historiae ecclesiasticae. Uo., 1820.*

Albert György. 1807 Brassó, – 1843. Magyarország - Evangélikus lelkész és gimnáziumi tanár. Tanulmányai: 1829 Pozsony, 1830 Bécs, 1831 Halle. 1831 Brassóban gimnáziumi tanár lett, 1843 evangélikus lelkész. **Művei:** *Rede zur ersten Jahres-Feier der österr. Reichs-Verfassung vom 4. März 1849. Kronstadt, 1850.*; *Predigt über die Dankbarkeit, welche wir den Wohlthätern unserer Gemeinde schuldig sind. Uo., 1851.*; *Die Lehre der heiligen Schrift von den Engeln Gottes. Uo., 1863.*

Albertus Magnus, magyarul **Nagy Szt. Albert.** 1200 Launingen – 1280 Köln. Püspök, egyháztanító és természettudós. Lovagi családból származott, Padovában tanult, a domonkos rendbe lépett, rektor volt Hildesheimban, Freiburgban, Regensburgban, Strassburgban, Kölnben. 1245-ben Párizsban is tanított, tanítványa volt Kölnben Aquinói Tamás is. IV. Orbán pápától a keresztes háborúk szervezésére kapott megbízást, jelentős szellemi hatással volt Eckhart mesterre és Nicolaus Cusanusra is. Kommentálta (postilla műfajban) a Zsoltárok könyvét, a kis és a nagy prófétákat (Iz, Jer, Ez, Jer. Sir., Bar. Dan.) valamint Jób könyvét a négy evangéliumot (Mt, Mk, Lk Jn), a mise evangéliumi perikópáit valamint a Jelenések könyvét. **Művei:** *Opera Omnia* 1–21. k. Lyon 1651. *Oprea Omnia* 1–38. k. Párizs

1890. Winfried Fauser: *Die Werke des Albertus Magnus in ihrer handschriftlichen Überlieferung*, Monasterii Westfalorum: Aschendorff 1982 Giuseppe Ferraro, L'esegesi dei testi pneumatologici nelle "Enarrationes in Joannem" di Sant'A. M., in: *Angelicum* 60.1983, S. 40-79 Magyarul *Erények könyve*. (Ford. Nagy Imre Leó, Rákospalota 1936.); ld. még a LThK teljes bibliográfiáját. Kommentárjai német fordításban hamarosan megjelennek.

Albertz, Rainer, 1943 Röstfelde/Oberschlesien- Németország - 1962-ben érettségizett Lilienthal-Schule Berlinben; 1962-68 között az Evangélikus Teológiai Főiskolán Berlinben tanult, majd a Heidelbergi egyetemen 1969-ben letette az első teológiai vizsgáját. 1972-77 között Heidelbergben tudományos asszisztens lett Claus Westermannál. 1972 –ben asszirológiát tanult Karl-Heinz Deller-nél. 1977-ben habilitált Heidelberg-ben. 1977-80-ban magántanár, majd 1980-83-ban Ószövetség és a régi keleti vallások tanszékének tanára Heidelbergben. 1983-95 között Bibliai teológiai és Didaktika tanára Siegen egyetemén. 1995-ben Münsterben az Ószövetség professzora. 2000-2003 között különleges kutatások vezetője (SFB 493). **Művei:** *Weltschöpfung und Menschenschöpfung. Untersucht bei Deuterocesaja, Hiob und in den Psalmen*, CTM A3, Stuttgart 1974. *Persönliche Frömmigkeit und offizielle Religion. Religionsinterner Pluralismus in Israel und Babylon*, CTM A9, Stuttgart 1978 *Religionsgeschichte Israels in alttestamentlicher Zeit*, 2 Bde, Göttingen 2. Aufl. 1996/7. *Die Exilszeit. 6. Jahrhundert v. Chr.*, *Biblische Enzyklopädie*, Bd. VII, Stuttgart 2001. *Geschichte und Theologie. Studien zur Exegese des Alten Testaments und zur Religionsgeschichte Israels* (hrsg. von I. Kottsieper / J. Wöhrle unter Mitarbeit von G. Kern), BZAW 326, Berlin 2003.

Albrich, Márton (Martin). 1630 Medgyes, – 1694. Magyarország - Evangélikus lelkész. A gimnáziumot Besztercebányán és Iglauban (Morvaország) végezte, Lipcsében és Wittenbergben tanult az egyetemen, majd tanár lett Medgyesen. 1655–1660 között Brassóban volt rektor, ezt követően Rozsnyón lelkész, 1684–1690 között barcasági esperes (dékán). **Művei:** *Disputatio de natura et constitutione logicae*. Coronae (Brassó) 1655.; *Disputatio teologia de invocatione sanctorum*. Uo. 1655.; *Synopsis logicae*. Uo. 1655.; *Theses de coena magna*. Uo. 1655.; *Theses miscellaneae*. Uo. 1656.; *Dicta s. scripturae*. Uo. 1656.; *Opusculum metaphysicum. (Disp. I–XII.)* Uo. 1657.; *Canones logici selectiores*. Uo. 1659.

Albright, William Foxwell. 1891 Coquimbo-ban (Chile),– 1971, USA. Metodista lelkész és régész, cserép-szakértő. 1913-ban PhD-fokozatot szerzett a John Hopkins Egyetemen, 1929–1959 között itt oktatott. Az amerikai keleti kutatás intézetének igazgatója lett és ásatásokat végzett Jeruzsálem mellett Tumulus 1. 2-ben, ahol egy Júdai király emlékművét tárta fel 1923-ban. Ásatásokat végzett még Tell Beit Mirsim-ben Hebron mellett 1926-1932 között. Ez alapján állította, hogy József honfoglalása valós történeti esemény és ezt a helyet azonosította a kánaánita Debir városával, amelyről a Biblia többször beszélt. Híresebb tanítványai: George Ernest Wright, Moore Cross és David Noel Freedman. Jelentősek az észak szemita feliratokról készült tanulmányai. Kiállt amellett, hogy: Ábrahám, Izsák és Jákob valóságos történeti alakok. A róluk szóló tudósításoknak valós életrajzi gyökerei vannak. Véleménye szerint a Teremtés könyve történeti adatai nagyjából hitelesnek tekinthetők. Az egyik leghíresebb felfedezése és munkája a Holt-tengeri tekercsek azonosítása volt. Ismert még Palesztina archeológiájáról írt átfogó monográfiája. I. Sosenk egyiptomi király uralkodási idejét Kr.e. 945-940 közötti időszakra tette és azonosította a Bibliában Siskáknak nevezett uralkodóval. Az *Anchor Bible* kötetben tőle származik Jeremiás, Máté és a Jelenések könyve szövege. **Művei:** *Archaeology and the Religion of Israel Garden City: Doubleday, 1968. The Bible in the Ancient Near East (Garden City: Doubleday, 1965), From the Stone Age to Christianity (2nd ed.; Garden City: Doubleday, 1957). The Rise and Fall of Biblical Archaeology. New York: Oxford University Press. (2004) The Published Works of William Foxwell Albright: A Comprehensive Bibliography. Cambridge, Mass. (1975*

Alcázar, Luis (Alcasar). 1554 Sevilla – 1613 Córdoba, Spanyolország - Egzegéta, főleg Apokalipszis-kommentárja vált híressé. Salmerón nézeteit vette át, őt követte Bossuet, majd H. Grotius, aki a Jelenések könyve próféciáit a zsidóságból és a korai pogányságból vezette le. **Művei:**

Vestigatio arcani sensus in Apoc., mit de sacris ponderibus et mensuris (An 1614, Lyon 1618). Kommentálta még Jób, Zsolt, Iz, Jer, Ez, Dán, Joel Hab, és Zak, könyveit a Salamancai egyetemen. Jób-kommentárját 1588-ben adták ki .

Alcuin, Flaccus OSB. 730 k. York, Anglia – 804 Tours, Franciaország - Neve többféle átírásban ismert: *Alcuinus, Alchuin, Albinus, Albuin, Alhwin*. Előkelő angolszász család sarja, diakónus, majd apát, latinul író, tudományszervező, diplomata, Nagy Károly tanácsadója. Yorkban nevelkedett káptalani iskolában, kitűnően ismerte a hébert, görögöt és a latint. Tanítói: Egbert püspök és Aelbert mestere. Aelbert yorki érsek szentelte diakónussá és megbízta a káptalani iskola vezetésével, amelynek hatása ekkor már egészen Írorszáig terjedt. Szívesen gyűjtött régi kéziratokat a kontinensről. 778-ban Eambald érsek Rómába küldte, útközben találkozott Nagy Károllyal, aki udvari tanítónak hívta meg. 782-ben több társával együtt átköltözött Aachenbe, a királyi székvárosba, ahol 801-ig maradt. Az uralkodó megbízásából az igen jó anyagi feltételekkel rendelkező *Schola Palatinát*, a kor akadémiáját irányította. Az iskola célja Nagy Károly művelődéspolitikájának végrehajtása. Az uralkodó azt tervezte, hogy az arisztokráciával megismerteti az antik műveltséget. A Yorkban már jól bevált *trivium* és *quadrivium* bevezetésével modernizálta ezt az iskolát. Egy tudós kört hozott létre Albinus Flaccus néven. A királyt is oktatta mindenféle tudományra. Az iskola egyik feladata a kódexek gyűjtése és másolása volt. Alcuin nagy érdemeket szerzett a liturgikus könyvek kiadásával. Fontosabb diplomáciai megbízásai: 790–792 között Angliában járt, 749-ben részt vett a frankfurti zsinaton, 799-ben az aacheni zsinat teológiai vitáiba kapcsolódott be. 796-ban a tours-i kolostor apátja lett, ahol remek iskolát alapított, itt teremtették meg a *karoling minuszkuálnak* nevezett betűtípust, amely a humanisták közvetítésével az európai írás alapjaivá lett. Híresebb tanítványai: Metzi Amalarius, Einhard és Hrabanus Maurus; ez utóbbi a király megbízásából és útmutatásai alapján a Szentírás szövegrevízióját irányította. **Művei:** ld. Migne PL. 100-101. Biblikus vonatkozású művei: az ószövetségi könyvek kommentárjai mellett: *Commentaria in sancti Joannis evangelium* (PL col. 743–1008; vö. col. 737–744); *Tractatus super tres sancti Pauli ad Titum, ad Philemonem, et ad Herbraeos epistolas* (PL col. 1009–1084; vö. col. 1084–1086) **Magyarul:** Sík S.: *Himnuszok könyve* 1 vers; Prózai részletek In: HORVÁTH, J.: *Világirodalmi antológia*, Bp 1955, 2. k.

Alden, Robert, L. 1937 Brockton, USA MA., – Tanulmányait Westminster Theol. Szeminárium BD 1962. HUC-Jewish Institut of Religion Phd 1966. Tanított Denver Seminariumban 1966- Ószövetség professzor. Sspecialistása Héber Biblia. **Művei:** Proverbs: A Commentary of an Ancient Book of Timeless Advice Baker, 1983. Psalm: Song of Disceplenschip. Moondy 1975., 1976.

ALETTI Jean-Noël 1942 Groslay- Franciaország – A Jezsuita rendbe lépett 1963-ban, matematikus és filozófiai doktorátust szerzett Párizs Sorbone Egyetemen. Biblikus dokortásut szerzett 1981-ben. Róma Institutum Biblikum Újszövetségi szövegmagyarázat professzora 1982-től **Művei:** *Colossiensi 1,15-20 : Genre et exégèse du texte. Fonction de la thématique sapientielle*, Biblical Institute Press, Rome 1981, *Approche poétique et théologique des Psaumes* (in collaboration with J. Trublet); Éditions du Cerf 1983. *L'art de raconter Jésus Christ. L'écriture narrative de l'évangile de Luc*, Éditions du Seuil, Paris 1989. *Comment Dieu est-il juste? Clefs pour interpréter l'épître aux Romains*, Éditions du Seuil, Paris 1991. *Épître aux Colossiensi. Introduction, traduction et Commentaire*, Éditions J. Gabalda et Cie, Paris 1993. *Jésus Christ fait-il l'unité du Nouveau Testament?*, éd. Desclée, Paris 1994. *Il racconto come teologia. Studio narrativo del terzo Vangelo e del libro degli Atti degli Apostoli*, Éditions Dehoniane Roma 1996. *Commentary to the Letter to the Romans*, International Bible Commentary, Liturgical Press, 1998. *Israël et la Loi dans l'épître aux Romains*, Éditions du Cerf, Paris 1998. *Épître aux Éphésiens. Introduction, traduction et commentaire*, éditions J. Gabalda et Cie, Paris 2001. *Épître aux Philippiens. Introduction, traduction et commentaire*, éditions J. Gabalda et Cie, Paris 2005

Alexander, Ralph H., 1936 Tyler-, USA Texas., – Tanulmányait Dallas Theol Seminary-ban végezte és teológiai master diplomát szerzett 1963-ban. South Bible Training School-ban tanított. 1962-1965. Wheaton College tanára. 1966-72. Megbízott professzor West Baptistaist. Szemináriumban 1972.-től. Szakterülete archeológia, Héber Biblia, szemita nyelvel, szöveg és feliratok. **Művei:** Theological Wordbook of the Old Testament. Moondy, 1986. Commentary on Ezekeiel. Moondy, 1976.

Alexander a S. Joanne de Cruce. 1720 Karánsebes, – 1794. Magyarország -Karmelita szerzetes. Filozófiát Nagyszombatban tanult, 1739-ben Münchenben pappá szentelték, majd hittant és egyházjogot tanított. Rómában a rendi generális titkára volt, majd visszatérve Münchenbe az augsburgi kerület priorja és a szerzet tanácsának tagja lett. **Művei:** *Ad Claudii Fleury Historiam Ecclesiasticam Introductio seu historia Veteris et Novi Testamenti.* 5 vol. Aug. Vindellicorum, 1788–89. Ezenkívül Fleury *Historia Ecclesiasticá*ját latinra fordította és folytatta 70 kötetben 1414–1766-ig.

Alfons de Castro OFM. 1495 Zamora, – 1558 Santiago, Spanyolország - Püspök, ismert prédikátor és V. Károly tanácsadója. Salamancában tanult, részt vett a trieri zsinaton. Szentírásmagyarázatait főleg az *Adversus omnes haereses 14 libri c.* művében tette közzé. Ismert még *De potestate legis poenalis* (Madrid 1773) c. munkája. Ez utóbbi Grotius számára forrásként szolgált a büntetőjog és a népek jogának értelmezésére.

Alfons. Zamorai 1474 Zamora, – 1531 uo. Spanyolország- Hebraista, rabbi, aki 1506-ban kereszténnyé lett, ő volt a salamancai egyetem első héber tanára. Héber és latin nyelvi ismeretei miatt Ximenes bíboros munkatársának kérte fel. Héber–latin szótárat és hat kötetes poliglott bibliát adtak ki (1514-1517), mely a Vulgata első kritikai szövege, az újszövetséghez görög kritikai szöveget használta, mely jobb, mint Erasmus 1516-os kritikai újszövetség kiadása. Számos nyelven megjelent az Ószövetségi íráskok összefoglalója. **Irodalom:** *Delitzsch, F.: Studien z. Entstehungsgeschichte de Polyglott bibel des Card. Xiemens. Leipzig, 1871.*

Alkalay, Jehuda. 1798 Zemplény Szarajevó mellett) – 1869. Bosznia - Városról városra utazva próbált támogatókra lelteni, hogy a zsidók téjenek vissza Izrael ősi földjére. Magyarországon Natonek József rabbi (1813–1892) volt az első, aki cionista ideológiákat hirdetett. Az ő filozófiájában ugyanis mindenhol – és különösképpen Erec Jiszráel területén – az összes zsidó fizikai létéről gondoskodni kell. Ráv Káliser ezt Mose Rábénutól tanulta. Miután a nép vétkezett az aranyborjával, az Örökkévaló azt mondta Mózesnek, hogy eltörli a zsidókat és őröle fog származni új népe. Mózes azonban ezt nem fogadta el. Káliser is azt hangoztatta, hogy nem gondoskodhatunk csak a vallásos zsidókról, az asszimilált zsidók is a néphez tartoznak, akkor is, ha letértek az útról. Rabbi Cvi Hirsh Káliser gondolatát ezután sokan elfogadták, az ő filozófiáján alapult az összes olyan egyesület, mely később igyekezett előbbre vinni az Erec Jiszráelben való letelepedést. Németországban, Franciaországban, Magyarországon az ifjúság nagy része eltávolodott szüleitől és a zsidó gyökerektől. Az orosz és lengyel zsidó fiatalok a szabadságharcosok mellé álltak.

Allen, Leslie C., 1935 Briston, Anglia - Tanulmányait Cambridge Egyetemen végezte és master végzettséget szerzett 1960-ban. London PhD 1967. DD 1991 Oktatott London Bible College-ban 1960-1983 között. Héber arám, nyelvet és judaizmust tanított. Fuller Theol. Semonatry-ban 1983-tól ószövetség professzorra. Szakterülete Héber Biblia **Művei:** Ezekiel 20-48. Word, 1990. The Greek Chronicles. Illionis, 1974

Allgeier, Franz Arthur. 1882 Baden, – 1952 Freiburg, Németország - Orientalisztikát tanult Berlinben, 1919–1951 között magántanár, majd professzor Freiburgban, 1941-től a Pápai Biblikus Bizottság konzultánsa. Legfőbb kutatási területe a zsoltár-hagyomány. **Művei:** *Über die Doppelberichte in der Genesis.* Freiburg 1911. *Das Buch der Prediger.* Freiburg 1925. *Die Altlateinische Psalterien.* Freiburg 1928. *Bruchstücke eines Altlateinische Psalters aus St. Gallen,* Heidelberg 1929. *Die Psalmen der Vulgata.* Freiburg 1940.

Allioli, Joseph Franz. 1793 Sulzbach – 1873 Augsburg, Németország - Katolikus teológus és a német nyelvű Biblia fordítója, szerkesztője. Johann Michael Sailer tanítványa a Landshut Egyetemén. 1816-ban Regensburgban szentelték pappá. 1821-ben Landschutban magántanár, 1823-ban tanársegéd, majd 1824-ben már kinevetett tanár a keleti nyelvek, a bibliai egzegézis és az archeológia tanszékén. A Landshut egyetem után Münchenben 1826-ban kinevezik a Münchnei egyetem tanárává. 1830-ban a Bayerischen Akademie der Wissenschaften munkatársa és az egyetem rektora Münchenben. **Művei:** *Aphorismen Über den Zusammenhang der heiligen Schrift Alten und Neuen Testaments, aus der Idee des Reichs Gottes.* Ratisbon 1819; *Häusliche Alterthümer der Hebräer nebst biblischer Geographie.* Ratisbon 1821; *Biblische Alterthümer.* Landshut, 1825); *Handbuch der biblischen Alterthumskunde.* Landshut 1843–44.; *Übersetzung der heiligen Schriften Alten und Neuen Testaments, aus der Vulgata, mit Bezug auf den Grundtext, neu übersetzt und mit kurzen Anmerkungen erläutert, dritte Auflage von Allioli umgearbeitet.* 6 kötet, Nürnberg 1830–35).

Allison, Dale C., 1955 Wichita-, USA Kansas, - Teológiai tanulmányait Wichita City állami Egyetemén BA 1977-ben. A Duke Egyetemen teológiai maszter végzettséget szerzett 1979-ben. PhD fokozatot ugyanott 1982-ban kapott. Tanított a Duke Egyetemen 1979-82 között megbízott professzorként. The Cambridge History of Judaism Intézetében 1979-től megbízott professzor, valamint a Texas Christian Egyetem vallási tanszékén tanít. **Művei:** Interpretation of the Sermon on the Mount SJT 44 1991. An Interpretation an Critical Commentary on the Gospel According to St. Matthew. 3. k. T and T Clark, 1988-1991. The End of the Ages has Come. An Early Interpretation of the Passion and Resurrection of Jesus, Fortress, 1985

Allison, Robert, W., 1943 East Hartford, USA Connecticut, - Tanulmányait a Brow Egyetemen kezdte és baccalaurelátust szerzett 1965-ben. Chicago Egyetem kapott PhD fokozatot 1975-ben. Itt tanított megbízott előadóként és egyidejűleg a kéziratok asszisztense 1970-től. 1980-ban megbízott professzorként a Gamalla feltárásoknál végzett ásatásoknál dolgozik. 1985-től a Héber Biblia és az archeológia témakörbe tartozó témákat oktat. Specialitása: Héber Biblia-Újszövetség, apokrifok és Post-biblikus tanulmányok valamint archeológia. **Művei:** The Oracular Style of the Cultic. SBL, 1976 Seminar Papers (1976). New Testament Manuscript traditon. Awd Mt Athos Greek Manuscript Catalogue Projelt NEH Res. Grant, 1977-80.

Almási Tibor 1948 Kiskunhalas - Magyarország- Baptista Teológiai Akadémia, tanszékvezető egyetemi tanár. Teológiát 1970-74 között a Baptista Teológiai Szemináriumban tanult. A lelkeszi szolgálata közben (Noszvaji Baptista Gyülekezet) a Debreceni Református Teológiai Akadémián egyetemi teológiai diplomát szerzett 1976-ban. Postgraduális képzést folytatott 1979-1982 között az USA International Bible Institute and Seminary, Orlando-ban (Florida), ahol teológiai diplomát kapott. Az American Hungarian Baptist Theological Seminary alapító igazgatója az USA-ban. Az USA Déli Baptista Szövetség Home Mission Board-ja oktatási programját készíti el. International Bible Institute and Seminary Doktori Tanácsa 1982-ben tiszteletbeli doktori címre terjesztette föl. 1990-95-ben a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem vendégprofesszora. 1994-től a Budapesti Baptista Teológiai Akadémia tanára és a Teológiai Kutatóintézet újszövetségi szekciójának vezetője. 1995-től az újszövetségi tanszék vezetője. 1996-ban a Baptista Teológiai Akadémia főigazgatója. 1997-ben a MAB Egyházi intézményi szakbizottságában bizottsági tag. 1997 őszétől a Magyarországi Baptista Egyház delegátusa a Magyar Bibliatársulatban; 2000-től a gödöllői Szent István Egyetemen meghívott előadója, 2006-tól pedig a Baptista Teológiai Akadémia rektora. **Művei:** *Hermeneutika. A bibliaértelmezés elmélete és gyakorlata Budapest, (1997) A Jelenések könyve I. Szokolya, (1998). A Jelenések könyve II. Szokolya, (1998). Újszövetség I. A BTA Bibliaiskola jegyzete, Budapest, 1999. Újszövetség II. A BTA Bibliaiskola jegyzete, Budapest, 2000. Újszövetség III. A BTA Bibliaiskola jegyzete, Budapest, 2000. Az Újszövetség világa – Máté evangéliuma I. Szokolya, 2000. Máté evangéliuma II. Szokolya, 2003*

Almici, Camillo 1714 Brescia, – 1779. Olaszország - Számos álnevet használt Callimaco Limi, Callimaco Mili, et N. N. Oratoriánus pap, aki kitűnő teológiai képzést kapott Bresciában, ahol tekintélyes családhoz tartozott. Igen korán lépett be az oratoriánus kongregációba. Életét a teológia, görög és héber, illetve a Biblia tanulmányozásának szentelte. Különösen érdekelte a szent és a profán történelem, annak kapcsolata az ókorban, valamint a levéltudomány és liturgia kapcsolata, melyben igen jól elmélyült. Kortársai számára felfedezései az újdonság erejével hatottak és rendjének ünnepelt teológusa lett. Kritizálta a febronianizmust (1763), bibliai elméletei és kritikai írásai előkészítették a tridenti zsinatot. Testvére Almici, Giambattista híres olasz jogász volt. **Művei:** *Riflessioni sù di un libro di G. Febronio Lucca*, 1766; *Critica contro le opere del pericoloso Voltaire* Brescia, 1770; *Dissertazione spora i Martiri della Chiesa cattolica* Brescia, 1765 2 kötet.; *Méditations sur la vie et les écrits du P. Sarpi* (1765)

Alonso-Schökel Luis, S.J. 1920 Salamanca, -1998 Salamanca Spanyolország- Tanulmányait Rómában a Bibliikus Intézetben végezte. 1957-től tanított Bibliikumot és közel 40 évig Ószövetségi bevezetést, hermeneutikát, ószövetségi egzégézist és ószövetségi teológiát. Igen széleskörű műveltsége volt és sokféle kérdéssel foglalkozott. Műveit számos nyelvre lefordították. Leginkább exegéta volt, aki a biblia irodalmi és művészi értékeit is igyekezett felszínre hozni, mint a tanítás fontos kellékét. 1963-ban a héber költészetből írta doktorátusát és ez a munka ért be 1987-ben a héber költészet kézikönyve kiadásában, mely mára megkerülhetetlen kézikönyv lett. Ő gondozta a spanyol exegetikai sorozatot *Los Libros Sagrados*, és J. Mateos-al Bibliku szakfolyóiratot adott ki spanyol nyelven *Nueva Biblia Española* (1975), sokat foglalkozott a biblia fordítás kérdéseivel. *La traducción bíblica: lingüística y estilística* (1977). Befejezte a Héber-spanyol bibliai szótárt. II *Diccionario Bíblico Hebreo-Español*, 1994, amelynek Spanyolországon kívüli újdonsága a filológiai gazdagsága és a szemita stilisztikai utalásai voltak. Nem szűnő érdeklődéssel fordult a bibliai hermeneutika irányába, ma már klasszikussá vált műve Sugalmazott írás címmel jelent meg. *La palabra inspirada* (1966), három kötetben gyűjtötte össze a Bibliai hermeneutika klasszikusait. (*Hermenéutica de la palabra*) **Művei:** Kommentálta a próféták írásait (1980), *Jób könyvét* (1983), *Példabeszédek könyvét* (1984) a *Zsoltárokat* (1991-1993), *érdekessége az interkulturális irodalmi utalásai. Sokat foglalkozott tanítványai publikációival is.*

Alonso-Diaz, José, született 1914-ben Asturias, Spanyolország – Tanulmányait Rómában, a Bibliikus Intézetben kezdte, majd Jeruzsálemben folytatta. Jezsuita képzést kapott. 1949-1984 között a Pápai Comillas Egyetemen tanít Madridban docensként, 1984-től pedig a Biblia professzora. Specialitása a Héber Biblia, az Újszövetség, az apokrifok és a Post-bibliikus tanulmányok. **Művei:** *Literatura Apocalíptica* PPC 1977. *Commentaries on Mark, Esther, Daniel, James, Judas* BAC, 1970. *Evangelio y Evangelistas*. Taurus Ediciones, 1967.

Alsted, János Henrik. 1558 Herborn,- Németország – 1638 Gyulafehérvár. Apja lelkész volt, iskoláit Herbornban végezte; 1608 ugyanitt filozófianár volt. Részt vett a dordrechti zsinaton, majd visszatérve Piscator halálával a teológiát vette át. 1629 Bethlen Gábor meghívására Gyulafehérvárra jött, ahol haláláig tanított. **Művei:** *Flores theologici*. Basiliae 1608.; *Theatrum scholasticum*. Herborn 1610. és 1620.; *Lexicon theologicum*. Hanoviae 1612. 1620., 1626. és 1634.; *Teologia naturalis*. Francofurti. 1615. és Hanovera. 1622.; *Praecognita theologica*. Francofurti 1615.; *Cursus philosophici encyclopaedia libri XXVII*. Herbornae 1620.; *Teologia casuum exhibens anatomen conscientiae et scholam tentationum*. Hanoviae 1621.; *Thesaurus artis memorativae*. Francofurti 1621.; *Thesaurus chronologiae*. Herbornae 1624., 1628., 1637.; *Encyclopaedia biblica*. Francofurti 1625. *Rudimenta linguae graecae*. Albae Juliae 1634.; *Rudimenta linguae latinae*. Uo., 1634., 1635., 1640. (Ed. 10. Lautsoviae 1667. és Uo. 1701. Claudiopoli 1722. Coronae 1726., 1822. Ed. 7. Uo. 1733. Debreceni 1756., 1780. Posonii 1771., 1782., 1797. Vacii 1782.)

Alsop, John E., 1941 Clovis-, USA, Minnesota – Tanulmányait a Pacific városi Egyetemen kezdte és baccalaureátust szerzett 1963-ban. Teológiai maszter fokozatot kapott 1966-ban a Princeton Theol

Szemináriumban. Ezt követően Münchenben tanult és szerzett teológiai doktorátust 1973-ban. 1975-től D. Thomason Professzor Újszövetség tanszéken tanított az Austin Presbyteriánus Theol. Szemináriumban. Szakterülete: Újszövetség. **Művei:** Commentary on the Book of Revelation. Fortress, 1993. Commentary on the First Epistle of Peter. Eerdmans, 1993. Theology of the New Testament 2 kötet Eerdmans 1981. The Post-resurrection Appearance Stories of the Gospel Tradition – A History of Tradition Analysis, 1975.

Alt, Albrecht 1883 Stübach, – 1956 Lipcse, Németország - Németországi protestáns Ószövetség professzor. A teológiai tanulmányokat folytatott Erlangenben, Nürnbergben, Lipcsében és Münchenben. A bajor egyház jóvoltából 1908-ban ösztöndíjasként a Jeruzsálemi Szentföldi evangélikus intézetben folytatja ószövetségi tanulmányait. Itt alapozza meg későbbi karrierjét. 1909-ben licenciátust szerez, és még ebben az évben habilitált is a Greifswaldi Egyetemen. 1912-től rendkívüli tanár, 1912/13 téli szemeszterét Jeruzsálemben tölti. 1914-ben Bernhard Duhm orientalista professzor mellett Bázelen tanít, majd a szentföldre ment, ahol a török oldalon egészségügyi szolgálatot teljesített. 1917-ben Názáretben van, mint arab specialista. 1921-ben Halleban tanított, majd ismét Jeruzsálemben folytat kutatásokat. 1923-tól a Lipcsi Egyetem tanára, ám nyarait a Jeruzsálemi intézetbe töltötte és szerkesztette a Palesztina évkönyvet. 1935-ben végleg hazatért. Életében sokat tanulmányozta a Szent földet, nevezhető egezetának de történésznek is. **Művei:** *Geschichte und AT.* Tübingen 1953. *Israel u. Ägypten.* Göttingen 1909; *Die Landnahme der Israeliten in Palästina.* Leipzig 1925; *Der Gott der Väter. Ein Btr. z. Vorgesch. der israelit. Rel.,* Leipzig 1929; *Die Staatenbildung der Israeliten in Palästina,* Leipzig 1930; *Die Ursprünge des Israelit. Rechts,* Leipzig 1934; *Völker u. Staaten Syriens im frühen Altertum,* Leipzig 1936; *Kl. Schr. z. Gesch. des Volkes Israel,* 2 Bde., Leipzig München 1953. *Festschrift Leipzig, 1954 (Ebben műveinek teljes bibliográfiája 173-178. old.)*

Alter, Franz SJ. 1749 Elgelsberg –1804 Bécs, Szlovákia - Egyetemi könyvtáros, klasszikusokat adott ki: Homéroszt és Cicerót németül, valamint az újszövetségi Szentírás fordítását. **Művei:** *über Georgian. Lit.,* Wien 1798; *Philologisch-krit. Miscellanea* Wien 1799; *Btr. z. prakt. Diplomatiek f. Siaven,* Wien 1801. – A görög Újszövetség kiadása: *Das griech. NT,* Wien 1787; *die Epen Homers: Ilias,* Wien 1789, *u. Odyssee,* Wien 1794; *das Chronicon v. Georgios Phrantzes,* Wien 1796.

Alter, Robert: 1935- USA California - Biblia kutató, a héber nyelv professzora valamint az összehasonlító irodalom tanára az University of California-n, Berkeley, 1967-től kezdve. 17 könyvet fordított és a legjelentősebb Mózes öt könyvének fordítása héberből, valamint 1-2 Sámuel könyvének fordítása. A bibliai történetek modern irodalmi feldolgozásával is foglalkozik, például F. Kafka műveiben. Szakmai hozzáértése mellett leginkább kitűnő humoráról ismert. Sokat foglalkozott Mózes és Dávid történetével (1 - 2 Sámuel könyvével) és a "Teremtés könyvével". **Művei:** The Five Books of Moses review at The New Yorker (ISBN 0-393-01955-1). The Five Books of Moses review at The Washington Post (ISBN 0-393-32077-4).

Alvinczi Péter. 1570 Nagyenyed,– 1634 Kassa, Magyarország - Evang. ref. lelkész és hitvitázó. 1580-1583 között Nagyváradon Pázmány tanulótársa volt, majd külföldre ment és Svájc, Olaszország és Németország tanintézeteit látogatta. 1600–1602 között Heidelbergben tanult, 1603-ban pappá szentelték Nagyváradon tanári állást kapott. 1604-ben a bihari egyházmegye esperese, váradai lelkész. 1605-ben Bocskai István meghívására nagykereki lelkész, 1606-tól kassai lelkész haláláig. Hitvitázó munkáit Pázmány Péter bíboros ellen írta. **Művei:** *Quadragesima vasárnapra tartozó szent evangeliomnak magyarátatja.* Kassa 1632.; *Egy rövid uti predikatio.* Uo. 1632.; *Postilla.* Két rész Uo. 1633–34. Kiadta még Molnár Albert latin grammatikáját versbe szedve. Bod Péter szerint magyar nyelvtant is írt, amit Bod onnan következtetett ki, hogy az erdélyi egyházkerületi gyűlés határozata szerint (1639) az Alvinczi-féle latin és magyar nyelvtant az iskolák számára tankönyvül kell kinyomtatni.

Amandus, Zieriksee 1450 Walcheren, – 1524 Löwen, Németország - OFM. Görög zsidó bevándorló, Löwenben az ÚSz tanára volt. Szövegmagyarázatokat írt a Gen, Jób, Prédikátor könyveiről, **Műve:** *Chronica ab exordio mundi usque ad 1534*.

Ambrosiaster, Priscillianus, más néven **Pseudo-Ambrosius**. 366 –384. Itália - Rómában élt Damasus pápa idején. Szt. Pál-levelekhez kommentárt írt (a Zsidó levelet leszámítva). Erasmus különítette el őt Szt. Ambrustól, Ambrosiaster nem kedvelte az allegorikus magyarázatokat. A *Vetus latina* szövegét használta. **Művei:** *Commentaria in Epistolas Beati Paulis Pl. 17,45* (Még Ambrus művei között tünteti fel a Migne) **Irodalom:** SOUTER, *A study of Ambrosiaster*. Cambridge 1905; BARDENHEWER, *Patrologie*. Freiburg 1901, 382, 387; NIRSCHL, *Patrologie*. Mainz 1883. II.

Ambrosius (a S. Spiritu). 1748 k. – ?. Magyarország - Karmelita szerzetes Budán. **Művei:** *Zodiacus Elianus. Id est: S. Propheta Elias... Carmelitani ordinis patriarcha... per quaestiones XII. delineatus et illustratus*. Budae 1748; *Ausführlicher Bericht des Ursprungs und Fortgangs deren Gnaden und Wohlthaten, welche die allmögende Hand Gottes, durch seine übergebenedeyteste Jungfräuliche Mutter Mariam in ihrem gnadenreichen Bildnus in Ofen zum Blut genannt an verschiedenen Bedrängten und Presshaften bishero gewürket hat...* Ofen (Buda) 1755.

Ambrosius Aurelius, magyarul **Szt. Ambrus**. 340 k. Trier, – 397 Milánó. Itália - Latin nyelvű egyházi író, költő, püspök. Apja Gallia kormányzója volt, és maga is két itáliai tartomány élén állt. 374-ben tiltakozása ellenére milánói püspökké választották, pedig még nem is volt megkeresztelve. Három császár tanácsadója volt, Theodosius császárt 390-ben nyilvános vezeklésre bírta. Írásai 375 és 397 között születtek. Szentírást magyarázó művei közül 19 maradt fenn. Ambrosius az allegorikus egzegézis művelője volt. Harcolt az ariánus eretnekség ellen. Etikájában érződik sztoikus műveltsége. Egyházpolitikai és lelkipásztori téren az ókori latin egyház egyik legkiválóbb alakja. **Művei:** Migne PL. 14–17 *Hexaemeron, De Caino et Abel, De Noe, De Abraham, De Isaac et anima, De bono mortis, De fuga saeculi, De Jacob et vita beata, De Joseph, De patriarchis, De Helia et Ieiunio, De Nabuthae historia, De Tobia, De interpellatione Iob et David, Apologia prophetae David, Enarrationes in XII. Psalmos Davidicos, Expositio Psalmi CXVIII, Expositio Evangelii secundum Lucam, Expositio Isaiaae Prophatae*. **Részletes irodalom** ld. CHEVALIER, *Répertoire*, etc., *Bio-Bibliographie* (2d ed., Paris, 1905), 186-89; BARDENHEWER, *Patrologie* (2d ed. Freiburg, 1901), 387-89. DA BROGLIE, *Les Saints, St. Ambroise* (Paris, 1899); BUTLER, *Lives of the Saints*, 7 Dec.; FÖRSTER, *Ambrosius, Bischof von Mailand* (Halle, 1884); IMM, *Studia Ambrosiana* (Leipzig, 1890); FERRARI, *Introduction to Ambrosiana, a collection of learned studies published* (Milan 1899. **Magyarul:** BABURA L., *Szent Ambrus élete*, Bp. 1925 *Keresztény remekírók* IV. k. *Az egyházfiak kötelességei. Szemelvényes fordítás*, Bp. 1934.

Ambrus István. 1860 Vámosmikola, - 1935 Eger, Magyarország - Teológiai tanár, kanonok. Középiskoláit Ungvárt és Egerben, a teológiát Egerben, az egyetemet Budapesten végezte, ahol államtudományból doktorált. 1882-ben pappá szentelték, káplán Kisvárdán, 1884-ben az egri szeminárium tanulmányi felügyelője, 1885-ben hittudományból doktorált. 1929-ig az egri teológia és jogakadémia igazgatója volt. 1927-től egri kanonok. **Művei:** *Az új szövetség szent könyveinek kánoni története*. Hittudori értekezése. Eger, 1885. - *A szocialismus*. Eger, 1889

Amiet, Pierre J., 1922 Strasbourg, Franciaország - Tanulmányait Saint Etienne Episcopal College-ban kezdte Strasbourgban, ahol baccalaureátust szerzett. Tanulmányait 1950-ben az Ecole du Louvre-ben folytatta, majd Párizsban a Sorbone Egyetemen irodalmi licentiátust szerzett 1953-ban. 1958-ban PhD. fokozatot kapott. A Central Musseum d'Art et d'Histori De Chambéry-ben oktatott 1958-61-

között. Ezt követően a Louvre-ban az antik gyűjtemények felügyelője lesz 1961-67 között. Ezután (1968-1988) a régiségek állagának megőrzésével foglalkozott. 1988-tól a restaurátorok vezetője lesz. Részt vett a Tel el Far'ah Jordan melletti ásatásokban 1950-51 között. Szakterülete az archeológia és a Mezopotámiai tanulmányok. **Művei:** Suse: 6000 ans d'histoire 1988. L'age des Echages inter-iraniens 35000-17000 avant J.C., 1986. L'Art antique du Piorche. Orient. 1977.

Amelote, Denis. 1609 Sainetes, – 1678 Párizs, Franciaország - Egzegéta. 1666–1670 között lefordította és magyarázta az ÚSz-et a Vulgata alapján, R. Simont igen nagyra értékelte, a janzenisták megrögzött ellensége volt. **Irodalom:** HURTER, *Nomenclator*, II, 146; INGOLD IN VIG., *Dict. De la bible* (Paris, 1895).

Amiet, Pierre?

Amman, Kaspar. 15. sz. Hassel, – 1524 Lüttich, Németország - Hebraista. Mivel az Exurge Dominus bulla és a wormszi konkordátum ellen prédikált, 1523-ban üldözni kezdték. Héberből fordított zsolnárokat. **Művei:** *Psalter des königlichen Profeten David* (AU 1523), *Vera expositio verborum Christi: Tu es Petrus* ARG 4 (1906-07) Seelen H.J.: *Selecta Litterature* Lübeck 1726.

Ammianus Marcellinus. 330–400. Itália - Római pogány történetíró, a római testőrség tagja. 353-ban a keleti hadsereg parancsnokságának vezérkarához tartozott. *Rerum gestarum Libri XXXI* c. művében Tacitushoz hasonlóan Nerva császár korától (96) a nyugat-római birodalom bukásáig meséli el a római történelmet. A pogányságnak, mágiának, istenítésnek számos érdekes leírását adja, megkísérli a mítoszok racionalista értelmezését is. Ismerte a keresztények által használt teológiai terminológiát is. **Irodalom:** In PAULY-WISSOWA, *Realenziklopedia der klassischen Altertumwissenschaft*. Stuttgart 1893- C. U. CLARK, *Ammiani Marcellini: Rerum gestarum Libri supersunt*. Berlin 1910.

Amuszin, I. D. (névváltozatok: Amussin, Amoussine) 1910 Vityebszk - 1984 Leningrád, Oroszország - Hebraista, Qumrán-kutató, az ókori Kelet történetének kutatója. Fiatalon Anna Ahmatova irodalmi körében a héber irodalom képviselője; ezért 1928-ban letartóztatták és három évi száműzetésre ítélték (büntetését később két évre csökkentik). 1930 után a Lomonoszov Egyetem történelmi fakultásán tanult, ahol 1941-ben végez. Közben 1938 januárjában ismét letartóztatták és egy évig őrizetben tartották. 1941-től katonaként végigszolgált a háborút, több kitüntetést kapott. A háború után a Tudományos Akadémia Leningrádi Keletkutató Intézetében (Insztitút Vosztokovegyenyija) aspiráns. 1949-ben védte meg kandidátusi disszertációját, melynek témája Claudius császárnak az alexandriaiakhoz i. sz. 41-ben írt levele (Pap. Lond. No. 1912). A „kozmpopolitizmussal folytatott harc” időszakában nem dolgozhatott Leningrádban, és 1950-54 között az uljanovszki Tanárképző Főiskolán tanított. Visszatérése után haláláig a Keletkutató Intézet tudományos munkatársa, majd főmunkatársa volt. 1965-ben elnyerte a történelemtudományok doktora tudományos fokozatot. Az 1950-es évek végétől foglalkozott a kevéssel azelőtt felfedezett qumráni szövegekkel, s ezek témájában mintegy 100 publikációt közölt. Kutatásaival széleskörű nemzetközi hírnevet és elismertséget szerzett. Fröhlich Ida magyar kutató mesterét tiszteli benne. A kéziratok tanulmányozása során egyre inkább azok tágabb történelmi-vallási problematikája felé fordult, áttekintette a qumráni közösség sajátos ideológiai rendszerét, mely közvetítő láncszemként szolgált az ószövetségi judaizmus és a kereszténység között. 1928-as elítélése ügyében 1989-ben rehabilitálták. **Művei:** Ad Pap. Lond. 1912, JJP 9-10 (1956) 169-209; Rukopiszi Mjortvogo Morja, Moszkva 1960, második kiadás 1961; Ephraïm et Manassé dans le Pésher de Nahum (4QpNahum), Revue de Qumrân 15 (1963) 389-96; The Qumran Commentaries, and Their Significance for the History of the Qumran Community. XXVII International Congress of Orientalists, papers presented by the USSR Delegation, Moscow 1967; Bemerkungen zu den Qumran-Kommentaren, in: Bibel und Qumran: Beiträge zur Erforschung der Beziehungen zwischen Bibel und Qumranwissenschaft. H. Bardtke zum 22.9.1966, Berlin 1968, 9-19; Observatiunculae Qumraneae, Revue de Qumrân, 28 (1971) 533-552; Tyeksztü Kumrana. Vüpuszk 1, Moszkva: Nauka 1971; A propos de l'interprétation de de 4Q161 (fragments 5-6 et 8), Revue de Qumrân 31 (1974) 381-92; The

Reflection of Historical Events of the First Century BC in Qumran Commentaries (4Q161; 4Q169; 4Q166), Hebrew Union College Annual 48 (1978) 123-52; Kumranszkaja obscsina, Moszkva: Nauka 1983 (magyarul: A qumráni közösség és a holt-tengeri tekercsek, Budapest: Gondolat 1986).

Anati, Emmanuel 1928? Firenze, Olaszország - Tanulmányait a Héber Egyetemen végezte Jeruzsálemben és baccalaureátust szerzett 1953-ban. Archeológiából maszter végzettséket kapott 1955-ben. A Harvard Egyetemen archeológiából újabb maszter fokozatot szerzett és etnográfából 1959-ben a Sorbone-on doktorált. 1960-ban a Harvardon tanított Fullbright ösztöndíjasként, a Héber Egyetemen oktatott Jeruzsálemben 1958-59 között, majd Tel Aviv Egyetemén 1961-1966 időszakában. Vezette a prehistorikus központot Jeruzsálemben 1968-tól 1972-ig. Számos ásatásban vett részt: Susita-Hippos 1952; Negevben 1952-54; Tell Abu-Hawam 1952; Hazorea 1956. Szakterülete a közel-keleti archeológia. **Művei:** Le radici della Cultura. Jaca, 1992. The Mountain of God. Rizzoli, 1986. Har Karkom: Montagna saxra nel deserto dell Esodo. Jaca, 1984. I camuni alle radici della civiltà europea. Jaca, 1980.

Anderson, Bernhard W., 1911? Dover, USA Missouri, - Tanulmányait a Pacific Egyetemen kezdte és baccalaureátust szerzett 1936-ban. 1938-ban a Pacific theol. School-ban maszter fokozatot szerzett teológiából. Ezt követően 1945-ben a Yale Egyetemen kapott PhD fokozatot. Az Egyesült Methodista egyház lelkésze 1939-ben. Tanított a Boston Egyetemen a Teológiai Fakultáson, mint az Ószövetség professzora, az N.C. Chapel vezetője Illionisben 1948-50 között. James A. Gray Assoc. Prof. 1954-68, a Princeton Theol. Szeminárumban 1968-1982 között, 1982-től nyugdíjas. Ószövetségi teológiát tanított, részt vett a Tell Balata, Shechem ásatásokon, mint társ szervező. Specialitása Héber Biblia. **Művei:** The Books of the Bible 2 kötet. Scribner, 1986. Undestandig the Old Testament. Pentice-Hall, 1957, 1986. The Eighth Century Prophets. Fortress, 1978.

Anderson, Gary A., 1955, USA - Tanulmányait Albion College-ban kezdte, ahol baccalaureátust szerzett 1977-ben. 1981-ben a Duke Diviniti Schol-ban teológiai maszter fokozatot kapott, majd a Harvard Egyetemen PhD fokozatot szerzett. Héber Bibliával foglalkozik 1985-től. Tanított az Institute of Technology-ban 1983-84-ben, a Héber Egyetemen Jeruzsálemben 1985-90-ben meghívott professzor, 1990-től pedig a Héber Biblia professzora. **Művei:** Studies in the Cult and Priesthood of Ancient Israel JSOT Yale UP., 1991. A Time to Mourn and a Time to Dance: The Expression of Joy and Grief in Israelite Religion. Penn State, 1991. Genesis 1-3 in the History of Exegesis: Intriague in the Garden. Mellen, 1989. Sacrifice and Offerings in Ancient Israel Studes in the Social and Political Importance. HSM, 1988.

Anderson, George W., 1913 Arbroath, Skócia – Tanulmányait a Szt. Andrews Egyetemen kezdte és maszter fokozatot szerzett 1935-ben. Cambridge Egyetemén (Angliában) kapott baccalaureátust 1937-ben. Tanított Handsworth College-ban Angliában 1946-1956 között. Megbízott előadó St. Andrews Egyetemen Skóciában 1956-tól 1958-ig. Ószövetségi irodalom és teológia tanára a Durham Egyetemnek Angliában, 1958-62 időszakban. Ószövetségi tanulmányok vezetője Edinburgh Egyetemen Sókciában 1962-82-ben. Ugyanott a héber nyelv tanára is. Specialitása a Héber Biblia, különösen szívesen foglalkozik a zsoltárokkal. **Művei:** Tradition and Interpretation. Oxford UP. 1979. The History and Religion of Israel Oxford UP., 1966. A Critical Introduction to the Old Testament. Duckworth, 1959.

Anderson, Hugh 1920 Glaston Ayrshire, Skócia. – Tanulmányait Glasgow Egyetemen kezdte és maszter fokozatot szerzett klasszikus és szemita nyelvekből 1940-ben. Ugyanott PhD minősítést kapott 1950-ben. Glasgow Egyetemen tanított 1946-51-ig héber nyelvet és Ószövetséget, majd a Duke Egyetemen tanított 1954-57 között Újszövetséget. Edingborough-ban a Biblia kritika tanára 1957-től 1966-ig. Ezt követően Lang-ban az Újszövetségi irodalom és teológia tanára 1966-72 között. Specialitása az Újszövetség, az apokrifok és a Post-biblikus tanulmányok. **Művei:** The Gospel of

Mark New Century Bible. Eerdmans, 1981. Jesus. Prentice-Hall, 12967. Jesus and Christian Origins. Oxford UP., 1964.

Anderson, Julian G., 1916 Mineapolis, USA Minnesota, – Tanulmányait a Luther College-ban kezdte és baccalaureátust szerzett 1946-ban. Luther Theol Szemináriumban biblikus doktorátust szerzett 1947-ben. Minesotta Egyetemen maszter fokozatot kapott 1951-ben. Tanított a Minesotta Egyetemen 1952-56-ig. Ezt követően Bethany a Lutheránus Főiskolán. Szakterülete az Újszövetség. **Művei:** Jesus the Messiah, Acts and Letters. Anderson, 1978. The Story of Jesus the Messiah Old Testament. Anderson, 1977. The Story of Jesus the Messiah, Four Gospels. Anderson, 1977.

András apostol ? – 60. Izrael- Atyja Jónás, testvére Simon Péter, Zebedeus fiaival együtt megy Jézushoz (Jn 1,35–41). Az apostoli névsorban az első hármass csoportban szerepel, a pogányokat ajánlja Jézusnak (Jn 12,2–23), a kenyérszaporítás jelenetében ő a kezdeményező (Jn 6,8–9). Ő kérdezi meg, mikor lesz Jeruzsálem pusztulása (Mk 13,3). A legendák szerint Szkítiában, Bitíniában, Kappakókiában és Achájában misszionál (az orosz Őskronika szerint a Fekete-tenger mellékén is). 357-ben ereklyéit Constantinus Bizáncba viteti, majd onnan Capuai Péter bíboros Amalfiba, II. Piusz pedig Rómába (1462) szállíttatja. **Irodalom:** P. M. PETERSON, *Andrew, Brother of Simon Peter*, [=NovT.S; 1], 1958 (1963); F. DVORNIK, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*, 1958; R. PESCH, *Simon Petrus*, 1980; R. PILLINGER, *Der Apsotel Andreas, ein Heiliger in Ost und West im Bild der frühen Kirche*, 1994; J.-M. PRIEUR – W. SCHNEEMELCHER, *Andreasakten*. In: *Neutestamentliche Apokryphen II: Apostolisches, Apokalypsen und Verwandtes*, Tübingen 1997, 93–137.

Andreás Jakob 1528 Waiblingen Svájc –1590 Tübingen, Németország -Teológiai tanulmányait Tübingenben végezte, 1546-ban diakonus Stuttgartban, ám 1549-ben ismét Tübingenben diakonus. 1553-ban Göppingen szuperintendansa és városi lelkész. Tübingeni professzor és a főtemplom kanonokja. Kálvinnal és Theodor Bezaval tartott kapcsolatot, az utolsó vacsora tana lutheri jellegzetességeket mutat. Braunsschweig-wolfenbütteli teológusok közé tartozik. **Művei:** Kurzer u. einfältiger Bericht über des Herrn Nachtmahl, 1556; Disputatio de maiestate hominis Christi, 1564 (dt.: 107 Schlußreden v. der Majestät des Menschen Christi u. seiner wahren Gegenwärtigkeit, 1565); Sechs christl. Predigten v. den Spaltungen ... zw. den Theol. Augsburg. Konf. v. 1548-1573, 1573 (abgedr. bei Heinrich Heppe, *Gesch. des dt. Prot. 1555-1581, 1852 ff.*, III, Beilage 1); Schwäb. Konkordie, 1574 (abgedr. v. Hachfeld, in: *ZHTh* 1866, 234 ff.); 20 Predigten aus den J. 1557, 1559 u. 1560, hrsg. v. Schmoller, 1890.

Andreas Pannonius. 1420? –1471 Pávia, Itlia - Karthauzi szerzetes. Előkelő nemzetségből származott, fiatalon katonai pályára lépett, és öt éven át Hunyadi János mellett szolgált. 1445 belépett a karthauzi rendbe, a velencei zárdába. Jeruzsálemben is megfordult. Estei Borzó uralkodása alatt (1450–1471) került a ferrarai kolostorba. **Művei** kéziratban maradtak. Ezek közül kettőt a modenai Este-könyvtárban őriznek. Egyiknek nincs címe; tartalma túlnyomórészt azokat az erényeket fejtegeti, amelyekkel a fejedelemnek kell rendelkeznie. A második munka a *Libellus super discursu Domini Borsii ducis* címet viseli, és Borzó hercegnek 1473-ban bekövetkezett halála alkalmából az emberi lélekről, halálról, az üdvözültekről, kárhozottakról és a purgatóriumról közöl elmélkedéseket. Még egy harmadik munkáját is őrzi a római vatikáni könyvtár; ennek sincs címe. Andreas 1467. szept. 1-jén fejezte be, amint ezt Mátyás királyhoz intézett ajánló levelében írja. Kézírtos műveit Fraknoi Vilmos fedezte föl, a *Könyv-Szemlében* ismertette s részben ki is adta a szerző életrajzát magában foglaló bevezetéssel: *Két magyar egyházi író a XV. századból: Andreas Pannonius. Nicolaus de Mirabilibus*. Közzéteszik Fraknoi Vilmos és Ábel Jenő. Bp. 1886. (*Irodalomtörténeti Emlékek*. I. kötete 1–287.) Estei Borzó herceg uralkodásának kimerítő történetét külön munkában írta meg, amely ismeretlenül lappang.

Andreas St. Viktori. 1110 k. Anglia – 1175. Franciaország - Párizsban a Szt. Viktori apátságba 1130-ba lépett, ahol Szt. Viktori Hugó tanítványa volt. A Wigmore (Anglia) kolostor apátja lett 1147 körül, később visszatért Párizsba és ott tanított a Szt. Viktori apátságban 1161/1163?. Ebben az időben a Biblia értelmezésében Petrus Abelárd dialektikus módszere, Clairvaux-i Bernát és William Campeaux misztikus módszere vetekedett egymással, mindkettő kizárólagosságra tartva igényt. A Szt. Viktori apátságot eredetileg kontemplatív apátsággént alapították 1108-ban, de kezdettől bekapcsolódott a teológiai oktatásba is. Ennek oka, hogy erősen kötődtek a Laon-i apátsághoz, amelyben a Biblia értelmezés és a patrisztika művelésének nagy hagyományai voltak. A legismertebb középkori katolikus egzegéta, aki a héber nyelvből magyarázott ószövetségi könyveket. Magyarázta Mózes 5. könyvét, József, Bírak, 1–2 Sámuel, Krónikák, Makkabeusok, Proféták, Bölcsesség és Prédikátor könyvét. A történeti értelem és a „veritas hebraica” elkötelezett követője volt. Közte és Szt. Viktori Hugó között a különbség az, hogy őrá erősebben hatottak a zsidó egzegéták, főleg RASI és a zsidó miszticizmus csak kevésbé. Nehéz helyek esetében vonzódott a természetes magyarázatokhoz. Ennek ellenére Szt. Viktori Hugó hatása jól kimutatható kommentárjain. Jeromosra és a zsidó egzegétákra sokat utalt, nagy hatással volt Nicola de Lyrára, Szt. Viktori Richárdra. Különösen az Iz 7,14 zsidó magyarázatával keltette fel az érdeklődést. Egzegtikai hatása azonban kisebb, mint dogmatikai és szakramentális nézeteinek hatása. Mindenesetre az utána következő katolikus egzegéták a történeti értelem védelmében mindig rá hivatkoznak. Műveit használta Stephan Langton, Perus Commestor stb. **Irodalom:** Migne PL. 196,601-604. *Andree de Sancto Victore Opera* Brepols 1986-91. *Expositio super Danielelem* Zer, 1983.

Andreson, Janice Capel: 1952 New Orleans, USA Louisiana, - Tanulmányait a Macalester College-ban kezdte, ahol baccalaureátus végzettséget szerzett 1974-ben. Ezután a Chicago Egyetemen tanult, teológiából maszter végzettséget kapott 1975-ben. Ugyanott biblikus PhD fokozatot szerzett 1985-ben. Tanított a Macalester College vallástörténeti tanszékén 1977-78 között, a St. Olaf College-ban 1978-82, az Idaho Egyetemen 1985-90 között, ugyanott meghívott tanár 1990-93-ig, majd kinevezett professzor 1993-tól. Szakterülete az Újszövetség és a bibliakritika, főleg feminista szempontból. **Művei:** *Mark and Method: New Approches in Biblical Interpretation.* Fortress, 1992.

Andrew, Mauriec E., 1932 Auckland, Új Zéland. – Tanulmányait az Itagio Egyetemen kezdte Új Zélandon, ahol maszter fokozatot szerzett 1954-ben. Heidelbergben szerzett teológiai doktorátust 1959-ben, ahol az Egyházi Főiskolán tanított 1963-65-ig. Ezt követően Nigériába ment. Ott az Ibadan Egyetemen tanított 1965-1968. Ezután a Massey Egyetemen tanított 1972-78, Új Zélandon pedig 1978-80 között. Tanársegéd Németországban, Heidelbergben 1980-82, majd az Otago Egyetemen tanít mint héber nyelvi lektor 1988-tól, itt 1980-82 között dékán lesz, a Knox Főiskolán tanított 1982-90 között Új Zélandon, Ószövetségi tanszék vezetője 1985-90. Tanszékvezető 1990-től egészen nyugdíjba vonulásáig. **Művei:** *Responsability and Restoration: The Course of the Book Ezekiel.* Otago, 1985. *The Old Testament and New Zeland Theology.* Otago, 1982. *The Ten Commandments in Recent Research.* SCM, 1967.

Angelomus. ? – 895. Franciaország Bencész szerzetes, aki erősen függött Hrabanus Maurustól, a patrisztikus idézeteit gyűteményekből merítette. Magyarázta a Teremtés könyvét, a Királyok könyveit és az evangéliumokat. 851-től vezette Lothár császár főiskoláját, itt készítette kommentárjait is. **Irodalom:** Migne PL 115,105-628; *Histoire littéraire de la France*, Paris 1733-63, V, 133 ff.; J. B. HABLITZEL, In: BZ 19, 1931, 215 ff.; B. SMALLEY, *The Study of the Bible in the Middle Ages*, Oxford 1952², 41 f. 201; M. L. W. LAISTNER, In: HThR 46, 1953, 27 ff.; - LThK I, 538.

Angelus Silesius. született **Johann Scheffer** 1624 Wroclaw,– 1677. Lengyelország - Német misztikus költő. Tanult Leidenben, Padovában. Előbb orvos lett, majd 1653-ban katolizált, a minorita rendbe lépett be. 1664–1666 között a sziléziai katolikus restaurációban tevékenykedett, a breslauer püspök szolgálatában. 1667-ben kolostorba vonult. Eckhart mester, J. Tauler és a német misztikusok késői utóda. 1657-ben írta *Cherubinischer Wandersmann*. (Kerubi vándor) című munkáját. Nagy hatással volt

a pietizmusra mely a bibliai témák lelki átélését szorgalmazta. **Művei:** *Sämtliche poetische Werke* 1922. **Irodalom:** LINDEMANN, *Angelus Silesius* (Freiburg, 1876); SELTMANN, *Angelus Silesius und seine Mystik* (Breslau, 1876); ROSENTHAL (ed.) *Complete works* (Ratisbon, 1862).

Anselmus, Laoni, magyarul **Laoni Anzelm**. 1050 – 1117 Franciaország - Nem tévesztendő össze a hasonló korban élt canterburyi püspökkel, akinek tanítványa volt. Anzelm testvérével, Radolffal alapítja a „laoni iskolát”, amelyben a Szentírás igen sok könyvét kommentálták. Tőle származik az ún. *Glossa ordinaria*. **Műveit** F. STEGMÜLLER adta ki. Műveinek hitelességét nehéz igazolni. **Irodalom:** *Glossa ordinaira* kiadásai Basel, 1502, Paris 1520, Lyon 1529, Antwerpen 1634. Megjelent a *Biblia Magnában*, Paris 1660 is, amely ott Strabónak tulajdonítja.

Apafi Mihály, I. (apa-nagyfalvi) 1632 – 1690 Fogaras, Magyarország - Erdély fejedelme. 1658-ban II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjárata alkalmával ő is tatár rabságba jutott, onnan váltságdíjért szabadult. 1661-1690 között volt erdélyi fejedelem. A tudományt és tudósokat támogatta, maga is klasszikus műveltségű ember volt – mint Bod Péter írja róla. **Művei:** *Az egész keresztyén vallásnak rövid fundamentomi*. Gyula-Fehérvár, 1645. (Új kiadása 1753. H. n.); *Marc. Frid. Wendelinusnak a keresztyén Isteni tudományokról írott két könyve. Magyar nyelvre fordítattanak*. Kolozsvár, 1674.; *Universis orbis christiani regibus... Ad sempiternam memoriam*. (Kolozsvár, 1681.) Kéziratban maradt naplójáról (*Vehiculum vitae*) és egyéb munkáiról ezt olvassuk a *Magyar Nyelvművelő Társaság Munkáinak* első darabjában (Szeben, 1796.): „1632. 1689. vehiculum vitae. 1690. Első Apaffy Mihály diariuma. Esmét I. Apaffy Mihály fejedelem Protocolluma. Benne: az 1666-beli Békesség pontjai; 1556-ban ifjú János király utazása és magának Apaffynak sok szép Levelei.” Ezek nagyrészt Teleki Mihály irataival a marosvásárhelyi Teleki-féle könyvtárba kerültek és ott találhatóak.

Apollinarisz, latinosan **Apollinarius**. 315 k. Laodikeia, – 390 k. Laodikeia, Görögország - Görög egyházi író, laodikeiai püspök, Athanásziosz híve. 360-ban választották püspökké. Számos szentírási könyvet magyarázott, de ezek csak töredékesen maradtak fenn. Egzegezésében az antiókhiai irányzatot követte. Teológiai műveiben Jézus istenemberi természetét igyekezett mélyebben megmagyarázni, de Jézus teljes emberségét nem fejezte ki világosan. Tanítását a 380-as évektől kezdték tévtanként támadni. Az „apollinarimusnak” 387-ben történt elítélése után azt vetették követői szemére, hogy tagadta Jézus értelmes emberi lelkének létezését, de fennmaradt írásaiból ezt a vádat nem lehet igazolni. Bibliakommentárjait csak a „catenák” őrizték meg töredékesen.

Apollóniosz. ?– 183. Görögország - Efezusi egyháztörténész. Talán Epheszosz püspöke is volt, nem sokat tudunk róla. A kor jó tanúja. **Irodalom:** BAREILLE in: *Dict. de théol. cath.*, II, 1507; VENABLES in: *Dict. of Christ. Biogr.*, I, 135; ARDENHEWER, *Gesch. d. altkirchl. Litt.* (Freiburg, 1902), I, 525. Apollonius-részletekhez ld. BOUTH, *Reliquiae Sacrae* (2d ed.), I, 463–85.

Aquila, Pontus-i más néven: **Szinope in Pontus**. Izrael 2. századi zsidó prozelita, majd ismét visszatért a zsidóságba. Hadrianus császár idején (117–138) az egész ÓSz-t görögre fordította. Szolgai módon ügyelt a szó szerinti átültetésre (*Hieronim Epist ad. Pamm.*11), a prófétai helyeket nem a keresztény értelmezésnek megfelelően fordította, ezért a keresztény egzegéták nem kedvelték. Jeromos és Órigenész viszont gyakran idézte őt, sőt a Hexaplába is felvette a fordítását. 1897-ben a cambridge-i könyvtárban találtak néhány töredéket, amelyet az ő fordításával azonosítottak. Ezeket publikálták, 1Kir 20,7–17; 2Kir 23,12–27 szövegét R. C. Burkitt tette közzé 1897-ben, a zsoltártöredékeket (90–103) C. Taylor publikálta 1899-ben (ld még F. C. Burkitt szócikkét a *Jewish Encyclopaediában*). **Irodalom:** REIDER. J., *Prolegomena to a Greek-Hebrew and Hebrew Greek Index to Aquila*. Philadelphia 1916.

Arai Sasagu 1930 Omagari-shi, Akita-ken Japán. – A Tokió Egyetemen kezdett tanulni és baccalaureátust szerzett 1954-ben majd ugyanott maszter fokozatot 1956-ban. Erlangenben folytatta

tanulmányait és szerzett teológiai doktorátust 1962-ben. Tanított az Aoyama Gakuin Egyetemen 1963-69 között, tanársegéd lesz a Tokió Egyetemen 1969-1977-ben, majd újra tanársegéd, 1977-91-ben. Professzori kinevezést az Ibaraki Christian Főiskolára kapott 1991-92-ben. Specialitása: Újszövetség, apokrifok és a Post-biblikus tanulmányok. **Művei:** *Studies in the New Testament and Gnosticism.* Iwanami Shoten, 1986. *The Hidden Jesus – The Gospel According to Thomas.* Kodansha, 1984. *Early Christianity and Gnosticism.* Iwanami Shoten, 1971. *Die Christologie des Evangelium Veritatis Eine religionsgeschichtliche Untersuchung.* Brill, 1964.

Aranyos Zoltán 1934 Debrecen, Magyarország – Teológiát a Református Teológiai Akadémia, Debrecen: 1953-1958. Lelkészi diploma: 1959. Posztgraduális képzés: Bonni Egyetem, Protestáns Teológiai Fakultás (NSzK): 1958-59. Szolgálati helyek, tisztségek: Docens és német lektor; Ref. Teol. Ak. Debrecen: 1959-1965; Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának titkára: 1965-1991. Doktorátus: Ref. Teol. Ak. Debrecen: *Egyház és felsőség az Újszövetségben, 1970.* (v.ö. Theologiai Szemle 1970. 5-6.sz.). Vendégkutató: Felekezettudományi Intézet, Bensheim (NSzk): 1972-73. Felekezettudományi Intézet, Budapest, igazgató: 1974-1991; Európai Felekezettudományi Munkaközösség, alelnök: 1975-1991; Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodája, tanulmányi osztályvezető: 1975-1979; Zsinati tanácsos (a zsinat tagja ex officio): 1979-1987; Zsinati főtanácsos: 1987-1991; Európai Ökumenikus Információs Munkaközösség, elnök: 1979-1985; Egyházak Világtanácsa Kommunikációs Bizottságának tagja: 1979-1987; Honvédelmi Minisztérium, főtanácsos: 1991-1994. Publikációk: *A rabszolgaság kérdésével foglalkozó helyek magyarázata a páli irodalom körében* (Akadémiai Pályamunkák, 1956.); *A prófétai szolgálat formái és tartalmi változásai az Ószövetségben* (Theol. Sz. 1958. 6-7. sz.); *Mikeás és Náhúm próféta könyvének magyarázata* (Jubileumi Kommentár, 1972); *Protestáns hozzászólás a vegyesházasság kérdéséhez* (Theol. Sz. 1973. 9-10. sz. 293. old. /szignó nélkül/ in Dokumentumok a vegyesházasságról, Theol. Sz. uo. 287. old.); *Igazságos béke* (Theol. Sz. 1989. 6. sz.); *1100 Jahre deutsch-ungarische kirchliche Beziehungen* (Der Neue Pester Lloyd, Budapest, 1996. okt. 13. 30. nov 13.); *Újrakezdés* (Theol.Sz. 1999. 1.sz.); *Erbe und Zukunft – Religion im 21. Jahrhundert* (Absolventen Nachrichten, Budapest, 2004. Nr.2.); *Advents- und Weihnachtsbräuche in Ungarn* (Evangelische Orientierung, Bensheim 2006/4).

Aranyszájú Szt. János, görögül Ioannész Khrüszosztomosz, latinosan Ioannes Chrysostomus. 344 Antiókhia, – 407 Komana, Görögország - Pátriárka, egyháztanító, a kor legnagyobb görög szónokának, Libaniosznak a tanítványa. 367-ben megkeresztelkedett, szerzetes- és remeteéletet kezdett, 378-ban pappá szentelték. Szónoki híre hamar elterjedt és ezért Arkadiosz császár 397-től Konstantinápoly püspökévé tette. A klérus és a hívek életvitelének reformját és a szegényekkel való törődést sürgette. Kritikái kiváltották Eudokia császárnő haragját, aki – a rivális püspökök ármánykodásai eredményeként – a császárral együtt szembefordult vele és száműzte. Levelei és 1000-nél is több beszéde alkották munkásságának legnagyobb részét. A száműzetés helye felé utaztában halt meg. 438-ban II. Theodosziosz császár ~ holttestét visszavitette Konstantinápolyba, ahol a legnagyobb ünnepélyességgel temették el. Szentbeszéd-sorozataiban az ÓSz egyes könyveit és az ÚSz szinte minden könyvét magyarázta. Különösen Máté, János evangéliumáról, valamint a páli levelekről mondott beszédei híresek. **Művei:** *Migne PG 47-64.*

Arator (Szántó) István. 1541 ? Győr, – 1612 Olmütz, Magyarország - Jezsuita tanár, valószínűleg földművelő családból (nevéből következtethetünk erre, melyet korának szokása szerint latin nyelvre fordítva – Arator – is használt). Tanulmányait Bécsben folytatta, s papként a nyitrai egyházmegyében szolgált. 1560-ban Rómában, a német jezsuita papnevelő intézetben a rend tagjai közé lépett. 1566-ban Bécsbe, majd Nagyszombatba küldték előljárói, ahol tanított. 1567-től a bécsi, majd a grazi főiskolákon a bölcsészettudományt tanította. 1575-ben a magyar gyóntatói állást foglalta el Rómában. 1579-ben Erdélybe ment, a kolozsmonostori apátság jezsuitáihoz csatlakozott és tanított a gimnáziumban. 1582-ben Váradon iskolát nyitott. 1585-ben Gyulafehérvárra helyezték át, de a jezsuitákat ebben az évben száműzték Erdélyből; ~ ekkor a sélyei ház főnöke lett. 1600-ban a

znióváraljai rendházba küldték, 1605-ben az olmützi kollégiumba fogadták be. Egyetlen **munkája**, amely nyomtatásban megjelent, több kiadást ért meg és számos példányban maradt ránk, a gazdag tartalmú magyar szótár, amelyet a Calepinus-féle soknyelvű szótárállalatnak készített. Ez nem viseli ugyan nevét, de Szily Kálmán kritikai fejtegetéssel a szerzőséget neki tulajdonítja. Kéziratban maradt egy 1600-ban készült emlékirata: *Brevis et succincta descriptio qua occasione haereses in Ungaria et Transylvania fuerint invecatae, quem progressum habuerint et quis modus sit eos exstirpendi*. (A kézirat másolatai megvannak a budapesti egyetemi és az esztergomi prímási könyvtárban. Ism. Szalay László a *Pesti Napló* 1856. 252. sz.-ban.) Római katekizmusának magyar kézírata is elveszett. *Confutatio Alcorani. Olomucii* 1611. 6. nov. (Arator saját írása a bécsi udvari könyvtárban. Ism. Schwandtner. *Scriptores* III. 322. l.) A Szentírást magyar nyelvre fordította, az Ősz-könyvekkel teljesen elkészült, az Úsz-fordításakor érte a halál; Káldy György ennek nyomán dolgozta át saját változatát. Az Országos Levéltárban a gyulafehérvári káptalan iratai közt Nagy Gyula fölfedezett egy kéziratban maradt magyar–latin szótártöredéket 1580-ból; közli a *M. Könyv-Szemle* XII. kötetében. Negyven évi munkáinak összes kézíratai a znióváraljai zárdában veszttek el, amikor azt a Bocskai hajdú 1605-ben feldúlták. Levelezéseinek és emlékiratainak 1575–1579 végeig terjedő gyűjteményét, amelyet ő maga a vatikáni könyvtárban helyezett el, Hevenessy a XVII. század végén lemásoltatta és gyűjteményébe vette föl. Innen egy újabb másolat Széchenyi Ferenc gróf gyűjteményével a Magyar Nemzeti Múzeum kézirtárába került.

Archer, Gleason Leonard Jr., 1918 Norwel, - 2004. USA Massachusetts - Az Őszövetség és a szemita nyelvek professzora. Tanulmányait a Harvard College-ban kezdte meg és baccalaureátust szerzett 1938-ban. A Harvard Graduate School-ban kapott maszter fokozatot 1940-ben, ezt követően ugyanott PhD diplomát szerzett 1944-ben. 1945-ben a Princeton Theol. Szemináriumban biblikus doktorátust szerzett. A bibliai nyelvek professzora lett a Fuller Theological Seminary Pasadena-ban, majd California-ban 1948-1965 között. Ezt követően 1965-től 1986-ig Őszövetségi szemantikát tanított a Trinity Evangelical Divinity School-ban, Deerfield-ben, Illinois államban. 1989-ben vonult nyugdíjba. Élete hátralévő idejét kutatással, írással és előadások tartásával töltötte. Az 1971-ben kiadott NASB bibliafordítás ötven fordítója között szerepelt. Dolgozott a NIV biblia kiadását előkészítő munkacsoportban is 1978-ban. Védelmébe vette a Biblia tévedhetetlenségének tanát, és igyekezett harmonizálni az egymásnak ellentmondó helyeket. Specialitása: archeológia, Héber Biblia, Újszövetség, szemita nyelvek, szöveg és feliratok, egyiptológia. **Művei:** *Old Testament Quotations in the New Testament: A Complete Survey*. Moody, 1983. *Ency of Bibli Difficuties*. Zondevan, 1983. *The Book of Job: God's Answer to the Problem of Undeserved Suffering*. Grand Rapids, 1982. *A descriptive catalog of the Trinity Evangelical Divinity School Biblical coin collection*. Deerfield, Ill. : Trinity Evangelical Divinity School, 1986. *Encyclopedia of Bible Difficulties*. Grand Rapids, 1982. *The Epistle to the Hebrews: A Study Manual*. Grand Rapids, 1957. *The Epistle to the Romans: A Study Manual*. Grand Rapids, 1959. *In the Shadow of the Cross*. Grand Rapids, 1957. "The reception of Pindar in Germany during the eighteenth century". Thesis (Ph. D.) Harvard University, 1944. *A Survey of Old Testament Introduction*. Chicago: Moody, 1974. 1994, *Old Testament quotations in the New Testament*. Chicago Moody Press, 1983. *Three Views on the Rapture*. Grand Rapids, 1996. *A Tribute to Gleason Archer*. Chicago : Moody Press, 1986. *Theological wordbook of the Old Testament*. Chicago : Moody Press, 1980. *The Discovery Bible*. New American Standard, New Testament (Reference Ed.). Chicago : Moody Press, 1987. *In Jerome, Saint. Jerome's commentary on Daniel*. Translated by Gleason Leonard Archer, Jr. Grand Rapids, MI: Baker Book House, 1958.

Archi, Alfonso 1940 Pavia, Olaszország. – Tanulmányait a Firenzei Egyetemen kezdte meg és szerzett PhD tudományos fokozatot 1964-ben. 1966-tól 1980-ig az Istituto per Gli Studi Micenei ed Egeo-Anatolici-n tanított. 1972-től a Róma Spaienia Egyetemen is tanított. Hettita szakértő, valamint az Anatólia tanulmányok és Mezopotámia tudományok szakértője. **Művei:** *Testi Amministrativi Archivi Teali de Ebla*. Róma, 1985. *Circulation of Goods in Non-Palatial Context in the Ancient Near East*. Ed. del Atheneo, 1874. *Kleinschrifturkunden aus Boghazkoi*. Heft 49. Akademie der Wissenschaft, 1979.

Arisztón (Ariston). Pellai Transzjordánia Izrael- . ? 140 körül folytatott zsidóellenes vitát egy számunkra már ki nem kutatható Papiskusszal és egy kereszténynek nevezett Jázonnal. A keresztény hit erejéről és a keresztelés értékéről akarta meggyőzni a zsidókat, illetve arról, hogy az ÓSz-ben jelzett Messiás: Jézus. Ezt a vitát említi a 2. században a pogány filozófus, Celsus anélkül, hogy megemlítené Arisztón nevét. Először Maximus hitvalló, a 7. századi görög teológus említette meg Arisztónt mint szerzőt. Ezt a vitát latinra fordították, de a fordításból csak az előszó maradt meg. **Műve:** *Dialog zwischen Jason u. Papiskus über Christus.* Ld. M. J. ROUTH, *Reliquiae sacrae* I, 1856², 91 ff.; J. K. THEODOR V. OTTO, *Corpus apologetarum Christianorum* IX, 1872, 349 ff. **Irodalom:** A. V. HARNACK, *Gesch. der altkirchl. Lit.* I, 1893 (1958⁵), 92 ff.; II/1, 1897 (1958²), 268 f.; BARDENHEWER I, 202 ff.; A. L. WILLIAMS, *Adversus Judaeos. A Bird's-eye View of Christ. Apologiae until the Renaissance*, Cambridge 1935; JOHANNES QUASTEN, *Patrology I*, Utrecht-Brüssel 1950, 195 f.; ALTANER 95. RE II, 47 f.

Arius, névváltozatai: **Areiosz**, **Áriusz**. 250– 336. Líbia - Konstantinápolyban pap, az antiókhiai Lukianosz tanítványa. A szubordinacionista eretnekséghez csatlakozott, 325-ben a niceai zsinat elítélte, Nagy Konstantin Líbiába száműzte, majd többször visszahívta. Mielőtt Konstantinápolyban megtörtént volna a kiengesztelődés, meghalt. Homíliáiban sok szentírási részletet magyarázott, természetesen dogmatikus szempontból. **Irodalom:** TRAVASA, *Vita di Ario* Venice, 1746. *VAnyó L.: Ókeresztény egyház és irodalma Bp, 1980. 478 old.*

Armenti, Joseph R., 1950 Neptune, USA, New Jersey. - Tanulmányait a Villanova Egyetemen kezdte és baccalaureátust szerzett 1972-ben. A Dropsie Egyetemen folytatta a héber és szemita tanulmányokat. PhD fokozatot szerzett 1982-ben. A Temple Egyetemen jogi tanulmányokat folytatott és jogi doktorátust szerzett 1986-ban. A Dropsie Egyetemen tanított 1974-80 között. Szakterülete a Héber Biblia, apokrifok és Post-biblikus tanulmányok. **Művei:** *Dimension in the Human Religious Quest* I-IV kötet 1986-1992. *Wisdom and Knowledge.* Villanova UP., 1976. *Transcendence and Immanence, Reconstrucion in the Light of Process Thinking.* Abbey, 1972.

Armerding, Carl E., 1936 Boston, USA, Massachussetts - A Gordon Főiskolán kezdte a teológiát és baccalaureátust szerzett 1957-ben. A Trinity Evangélikus Szemináriumban biblikus doktorátust szerzett 1965-ben. Tanulmányait a Brandeis Egyetem fejezte be PhD fokozattal 1968-ban. A Wheaton Főiskolán tanított 1969-70 között. Meghívott professzor a Regent Főiskolára, ahol 1970-től az Ószövetség professzora, majd tanszékvezető 1977-től 1988-ig. Szakterülete: archeológia, Héber Biblia, Mezopotámiai tanulmányok. **Művei:** *Handbook of Biblical Prophecy.* Hendrickon, 1989. *Obadiah, Nahum, Habakukk.* Expositon ibl Comm 7. kötet. Zondervan, 1985. *The Old Testament and Criticism.* Eerdemans, 1983.

Arnobius ifj., (**Arnobius Minor**), 460 k. Afrika – Szemipelagiánus tanokat követő latin egyházi író, Rómában szerzetes. *Vitatkozás Szeraphionnal* című műve egy 400 k. folytatott vitáját mondja el egy egyiptomi monofizita szerzetessel. Neki tulajdonítanak még egy rövid magyarázatot az evangéliumokról (*Exposiunculae in Evangelium*), szómagyarázatokat Márk, Lukács és János evangéliumához, továbbá zsoltárokhoz írt allegorikus magyarázatokat. 430 után írt műve, Augustinusnak az *Eleve elrendelésre* épülő (Praedestinatius) kegyelemtanát támadta. Nem zárható ki, hogy Arnobius állította össze az Acta Silvestri című hagiográfiai írást. A szemipelagianizmus bibliai megalapozása származik tőle. **Művei:** Migne: PL. 53. **Irodalom:** SUAREZ, *Proleg. de gratia*, V, v, *Sqq.*; Eleutherius (LIVINUS MEYER), *De Pelagianis et Semipelag. erroribus* (Antwerp, 1705); GEFFKEN, *Historia semipelagianismi* (Göttingen, 1826).

Árvay József. 1823 Kistráska, – 1879 Sárospatak, Magyarország - Királyi tanácsos, a sárospataki akadémiai tanára, Zemplén megye tanfelügyelője. Apja református lelkész volt. Sárospatakon töltötte középiskolai évek, 1839-től bölcsészeti, jogi és hittudományi előadásokat hallgatott. 1848-tól

Megyaszon káplán, majd Tégláson, Degenfeld Imre grófnál nevelő volt. 1850-ben a golopi ref. egyházban lett lelkész. 1851-ben a sárospataki főiskolán már gimnáziumi tanár. Németországban, Belgiumban és Svájcban tanult irodalmat, 1863-ban az egyházkerület akadémiai tanára, 1869 Zemplén megye tanfelügyelője lett. A sárospataki tanárok által az ötvenes években megindított Népiskolai Könyvtár munkatársa volt. **Művei:** *Vezérkönyv az ó- és új-testamentomi szent történetek előadásában.* Sárospatak 1859. (E címen is: *Sárospataki Népiskolai Könyvtár IX.* Sárospatak, 1862. Jutalmat nyert pályamű. 2. kiadás két kötetben. Sárospatak, 1868.); *Ó és új testamentomi szent történetek.* Olvasókönyv. Sárospatak, 1859.; Rosenmayer Izsákkal: *Bibliai történetek az izraelita iskolák számára.* Sátoraljaújhely 1865.

Árvay Pál. 1730 k. – 1801 Magyarország - Református lelkész Kenesén. **Művei** kéziratban maradtak és a Nemzeti Múzeumban őrzik: *Egyházi beszédei 1764–1801.*; *Vasárnapi prédikációi 1779–99.*; *Salamon példabeszédeinek magyarátja 1801.*

Aschoff, Diethard 1937 Frankfurt/M.- Németország - Evangélikus Ószövetség professzor. Egyetemi tanulmányait, latint, történelmet és evangélikus teológiát 1957-1964 között Münchenben és Heidelbergben végezte. Evangélikus teológiai ösztöndíjjal tanult tovább 1965-től 1968-ig. Tudományos munkatárs Münsterben az Institutum Judaicum-ban 1969-71-es időszakban. 1972-től 1976-ig tudományos asszisztens Heidelbergben a Mittelalterliche Geschichte-n. Gimnáziumi lelkészként működött 1976-1993 között (Hammonense in Hamm). A német zsidóság történetét tanította Münsterben 1978-tól. Tiszteletbeli professzor 1990-től. Tanulmányi felügyelő 1997-től 2002-ig, egészen nyugdíjba vonulásáig. 1973-tól GERMANICA JUDAICA munkatársa Jeruzsálemben a Héber Egyetemen, 1986-tól a Vesztfáliai történelmi bizottság tagja. A német zsidóság történetével foglalkozik, valamint Augustinus kompilációkkal. **Művei:** Festschrift zum 65. Geburtstag von Diethard Aschoff: Folker Siegert (Hg.), Grenzgänge. Menschen und Schicksale zwischen jüdischer, christlicher und deutscher Identität, MJST 11, Münster 2002. (Mit Schriftenverzeichnis, S. 423-438.)

Astruc, Jean Sauves, 1684 Auvergne, - 1766 Párizs, Franciaország - Híres orvos Montpellier-ben és Párizsban, aki először írta le a szifiliszt és a nemi betegségeket. Diplomát szerezve orvostudományból, a párizsi orvostudományi fakultás tagja lett. Bibliusként azért tartjuk számon, mert névtelenül kiadott művével alapozta meg a szöveg kritikát és a bibliai könyvek analízisét. Astruc volt az első, aki a más profán antik művekhez hasonlóan tanulmányozta a Bibliát. A Teremtés könyvének szerkesztését tanulmányozva számos kéziratot összevetett és megállapításai lettek az alapjai a 19. századi dokumentum elméleteknek. Maga az Astruc család középkori zsidó gyökerekkel rendelkezett. Ő viszont olyan protestáns lelkész fia volt, aki katolikus hitre tért. Montpellierben tanult a legjobb európai orvosoknál. Az első dolgozatát mindössze 19 éves korában tette közzé, melyben több utalást találhatunk Thomas Willis-re és Robert Boyle-ra. Számos korai biblikus munkáját elfeledték volna, de 1753-ban ő maga tette közzé, igaz, névtelenül. A mű címe: *Conjectures sur les mémoires originaux dont il paroît que Moïse s'est servi pour composer le livre de la Génèse. Avec des remarques qui appuient ou qui éclairent ces conjectures* ("Feltevések Mózes eredeti dokumentumairól, amelyet Mózes használt a Teremtés könyve összeállításánál. Megjegyzésekkel amelyek támogatják és amelyek ellenzik ezeket a feltevéseket."). A cím meglehetősen kaotikus. Brüsszelben jelent meg, elővigyázatosságból, hogy elkerülje a párizsi hatóságok rosszallását. Meg kell jegyeznünk, hogy nem mindegyik 18. századi könyvet nyomtatták Franciaországon kívül, amely azt hirdeti, hogy Amszterdam-ban, vagy Velencében jelent meg. Életében feltűnő motívum a katolizálása. Ennek megítéléséhez tudni kell, hogy még igen élénken élt az emlékezetében ekkor, hogy a protstáns "Camisard"-okat deportálták, vagy gályarabságra küldték, tehát a katolizálás társadalmi biztonságot adott. Mivel az Ancien régime nem tűrte a bibliakritikát, ezért Astruc sem jut el odáig, hogy tagadta volna Mózes szerzőségét, de munkája mégis az első nyitás lett a modern bibliakritika felé. **Művei:** *Jean Astruc, Conjectures sur la Génèse, 2003. kritikai kiadás Pierre Gibert bevezetőjével és jegyzetekkel. Irodalom: Doe, J. : "Jean Astruc (1694-1766): életajz és bibliográfia," Journal of the History of Medicine vol. 15, (1960) pp.184-97*

Athanačkovics Pál. 1788 Zombor, – 1867. Magyarország- Görög püspök, 1812 Karlócán volt pap. Fölszentelése után 16 évig tanárként működött Szentendrén, majd Zomborban, ahol lelkészi hivatalt is viselt. 1829 Stratimirovics metropolita felhívására szerzetes lett, 1839-ben budai püspök. 1848-ban a magyar vallásügyi minisztériumban tanácsos volt és bácsi püspök, de megyéjét csak 1851-ben vehette irányítása alá. Önálló **műveit** – többnyire iskolakönyvek, bibliamagyarázatok és egyházi alkalmi beszédek, énekek (szerb nyelven, szám szerint 39) – a *Srbsky Lytopis* (1867–69.) és a *Glasnik* főszerzője.

Athanasziosz (Athanasius, Atanáz). 295 Alexandria,– 373 uo. Egyiptom - Püspök és egyháztanító, a niceiai hitvallást védelmezte az ariánusokkal szemben. Az alexandriai egyház diakónusa volt, amikor ott Áreiosz (Áriusz) pap feltűnt tanításával, amelyet Alexandrosz püspök elítélt. 325-ben elkísérte püspökét a niceai zsinatra, majd Alexandria püspökévé választották. Konstantin császár száműzte Trierbe, ahonnan a következő császár engedélyével visszatérhetett püspöki székébe. 339-ben újra tarthatatlan lett a helyzete Alexandriában, ezért Rómába menekült, ahol I. Gyula pápa kedvezően fogadta, egy helyi zsinaton rehabilitálta és püspöki hivatalában megerősítette, de ~ csak 346-ban tudott egyházmegyéjébe visszatérni. Pár évi viszonylagos nyugalom után újabb vádaskodások következtek, 356-ban Constantius üldözése elől a sivatagi remeték közé menekült. Iulianus császár újra száműzte, de a császár halála után, 365-ben végleg visszatérhetett püspöki székébe. Az ariánus Valens császár ismét száműzni akarta, de a hívek ellenállása miatt visszavonta parancsát. ~ „túlélte” minden ellenfelét. Dogmatikai művei Krisztus istenségének kiváló apologetikus dokumentumai. Remete Szent Antal általa írt életrajza az ókori egyház egyik legfontosabb művévé lett. Egzegetikai műveiből csak a catenák által idézett töredékek maradtak fenn. Ezek legtöbbször zsolnárkomentárjából származnak. **Művei:** Migne: PG 25–27.

Attridge, Harold W., 1946. New Bedford, USA, Massachusetts - Teológiai tanulmányait a Boston Főiskolán kezdte és baccalaureátust szerzett 1967-ben, majd a Cambridge Egyetemen is baccalaureátust szerzett 1969-ben. A Harvard Egyetemen 1975-be megszerezte a PhD fokozatot. Tanított a Perkins Teológiai Főiskolán, majd a Déli Methodista Egyetemen 1977-1985 között. Meghívott professzor a Notre Dame Egyetem 1985-től, majd ugyanott nyilvános, rendes tanár 1991-től. A bölcsészkar dékánja New Jersey-ben. Szakterülete: Újszövetség, apokrifok, és Post-biblikus tanulmányok. **Művei:** Nag Hammadi Codex I. kiadás Brill, 1985. *The Apocalypse of Elohah Philo of Biblos : The Phoenician History. The Epistle to the Hebrews*, 1982.

Aufrecht, Walter E., 1952?? Kanada – Tanulmányait a Toronto Egyetemen végezte Kandában, ahol PhD fokozatot szerzett 1979-ben. Kiadta a Newsletter for Targumic and Cognate Studiums periodikát 1974-1978 között. Tanított a Lethbridge Egyetemen, Kanada 1981-ben. Specialitása: Héber Biblia, szemita nyelvek, szöveg és feliratok. **Művei:** Corpus of Ammonite Inscriptions. Mellen, 1989. *Studies in the Book of Job*. Wilfred Laureier UP., 1985. *Targum Pseudo-Jonathan of the Pentateuch: Text and Concordance* – Ktav, 1984. *A Synoptic Concordance of aramaic Inscription Scholars/Bibl. Res. Assn.*, 1975.

Augustinovics Augustin 1917 Gornji Skakavcin -1998 Cagau, Bosznia- A boszniai ferences rendtartomány tagjai közé lépett Szarajevóban. 1941-ben szentelték pappá. Tanulmányait Rómában a Pápai Biblikus Intézetben folytatta (1942-1947). Rómában szerzett teológiai doktorátust 1945-ben. Biblikumból Master fokozatot szerzett 1946-ban. Munkásságát Jeruzsálemben a ferences teológián tanárként folytatja (1947-1952). Ezt követően, 1952-1998-ig Venezuelában több városban, Capay, Caguagu, Carrizal is működött mint biblikus tanár. Ezért legtöbb publikációja spanyol nyelvű. **Művei:** *Historia de Jesus*, I-II, Caracas, 1981; *Jesús, Una Historia, un Mensaje, una Persona*, Caracas, 1986; *Diccionario de los evangelios*, Caracas 1995; *Diccionario de los Hechos*, Caracas 1997; *Diccionario del Apocalipsis*, Caracas 1998; *Evangelios intrigantes*, Caracas 1992; *Fermento de evangelio*, Caracas 1986; *El Imagen de la madre en la Biblia*, Caracas 1975; *Lo que no dijeron los evangelios*, Caracas

1993; *Los evangelios, Themis Etico-Relig.*, Caracas 1986; *El Hombre Roto*, 1974; *El Niño en la Biblia*, 1978; *Los homosexuales en la Biblia*, 1977; *Jesus y la politica*, Caracas 1977; *La mujer en el proceso de la liberación*, Caracas 1975; *Notas sobre el pentecostalismo católico*, 1974; *El ocultismo en la Biblia*, 1977; *Pedro, el Primero en la Iglesia*, Caracas 1984; *Puebla y la religiosidad popular*, Caracas 1979; *El purgatorio*, Caracas 1985; *¿Qué es la Biblia?*, Caracas 1981; *Rabbuní, Jesus Maestro*, Caracas 1990; *Las tentaciones de Cristiano de Hoy*, Caracas 1972;

Augustinus, Hippói, magyarul Szent **Ágoston**, teljes nevén **Aurelius Augustinus**. 354 Tagaste– 430 Hippo, Afrika - Püspök, egyháztanító, latin egyházatyja. Tanulmányait Afrikában, Madaurában és Karthágóban végezte, 374 és 383 között a manicheus szekta tagja volt; 383-ban Rómába ment, majd Milánóban tanított retorikát, ahol Ambrus beszédeinek hatására 387 húsvétján fiával, Adeodatussal együtt megkeresztelkedett. Hazájába térve aszkéta életet élt és szerzetesközösséget alapított, majd a hippói keresztények püspökké választották. Leghíresebb műve a *Vallomások (Confessiones)*, amelyben leírja életét. Teológiai művei (*De Trinitate, De civitate Dei*); a manicheusok, donatisták és pelagiánusok ellen írt vitairatai; a Szentírásról szóló beszédsorozatai és magyarázatai; lelkipásztori írásai. Ez utóbbiak döntő hatással voltak az egész európai keresztény műveltségre és egyházi tanításra. **Művei:** (Migne PL 33-47. Írásainak sokasága miatt itt elsősorban csak exegetikai műveit soroljuk fel) *De doctrina Christiana libri 4, De Genesi adversus Manicheos libri 2, De Genesi ad litteram liber imperfectus, De Genesi ad litteram libri 12, Locutionum in Heptateuchum libri 7, Questionum in Heptateuchum libri 7, De octo quaestionibus ex Veteri Testamento, De sermone Domini in monte libri 2, Expositio 84 propositionum ex epistola ad Romanos, Quaestiones Evangeliorum libri 2, Expositio epistolae Iacobi ad duodecim tribus Questionum septemdecim in Ev. Secundum Mattheum liber 1, Enarrationes in Psalmos, Tractatus in evangeliorum Ioannis, Tractatus in epistolam Ioannis ad Parthos. Irodalom (válogatott): Szemelvények Szt. Ágoston beszédeiből. Rákospalota 1935. KERESKÉNYI Á., *Ágostonnak megtérése*, Nagyszombat 1758. *Tudós Vonakodás.: Tanulmányok Ágoston tanrendszeréből*, Pozsony 1908. BABURA L.: *Szent Ágoston élete*, Budapest 1924. PAPINI, G.: *Szt. Ágoston*. Budapest 1930. SÁNDOR PÁL: *Aq. Szt. Tamás és Szt. Ágoston*. Budapest 1941. TRAPÉ, A.: *Szt. Ágoston, az ember, a lelkipásztor, a misztikus*. Budapest 1987.*

Aune, David E., 1939 Minneaplis, USA, Minnesota - Tanulmányait a Wheaton Főiskolán kezdte és maszter fokozatot szerzett 1963-ban. A Minnesota Egyetemen doktorált 1965-ben. A Chicago Egyetemen szerzett PhD fokozatot 1970-ben. Tanított a St. Xavier Főiskolán 1968-1990 között. Vallástudományt tanított a Trondheim Egyetemen Norvégiában 1982-től 1983-ig. Fulbright előadó a Loyola Egyetem Chicagóban 1990-től. Szakterülete: Újszövetség. **Művei:** *The New Testament in Its Literary Environment*. Westminster, 1987. *Prophecy in Early Christianity and Ancient Mediterranean World*. Eerdmans, 1983.

Ávedik Lukács. 1847 Erzsébetváros, - 1909 uo Magyarország- Örmény plébános. Gimnáziumot Erzsébetvárosban és Kolozsvárott végezte. Teológiát is itt tanult 1867-ben, majd Gyulafehérvárott 1871-ben Bécsben pappá szentelték, szülővárosában lett plébános és a katolikus és örmény gimnáziumban a hittan és a latin nyelv tanára. Írt néhány cikket az örményekről a *Magyar Polgárba* (1878) és *Független Hírlapba* (1880); a gyulafehérvári *Közművelődésnek* és az *Armeniának* munkatársa volt. **Műve:** *Szentföldi Emlékfüzér az 1882. első magyar jeruzsálemi zarándoklás alkalmából...Erzsébetváros 1884. Aranszájú szt. János dicsőítő beszéde ...Erzsébetváros 1905.*

Avemarie, Friedrich, 1960. Gießen. Németország - Az Evangélikus teológiát Heidelberg, München, Montpellier és Tübingen egyetemein végezte. 1985-ben leteszi első teológiai vizsgáját, 1987-ben a második egyházi teológiai vizsgáját is. Ezt követően judaisztikai tanulmányokat folytatott Jeruzsálemben és Berlinben. 1991-2002 között Tübingenben a hellenista zsidóság kutatásával foglalkozó intézet munkatársa. 2000-ben habilitált. 2002-től Marburgban tanít. **Művei:** *Yoma. Versöhnungstag, Übersetzung des Talmud Yerushalmi Bd. II/4*, Tübingen, 1995. *Tora und Leben. Untersuchungen zur Heilsbedeutung der Tora in der frühen rabbinischen Literatur*, TSAJ 55,

Tübingen, 1996. Die Taufberichte der Apostelgeschichte. Theologie und Geschichte, WUNT 139, Tübingen 2002. J. W. van Henten, F. Avemarie: Martyrdom and Noble Death. Selected Texts from Greaco-Roman, Jewish and Christian Antiquity, London & New York (Routledge), 2002. Herausgeberschaft F. Avemarie, H. Lichtenberger (Hg.): Bund und Tora. Zur theologischen Begriffsgeschichte in alttestamentlicher, frühjüdischer und urchristlicher Tradition, WUNT 92, Tübingen 1996. F. Avemarie, H. Lichtenberger (Hg.): Auferstehung - Resurrection. The Fourth Durham-Tübingen Research Symposium. Resurrection, Transfiguration and Exaltation in Old Testament, Ancient Judaism and Early Christianity, WUNT 135, Tübingen 2001. U. Mittmann-Richert, F. Avemarie, G.S. Oegema (Hg.): Der Mensch vor Gott. Forschungen zum Menschenbild in Bibel, antikem Judentum und Koran. Festschrift für Hermann Lichtenberger, Neukirchen-Vluyn 2003

Averroes (Ibn Rušd). 1126 Cordova, – 1198 Marokkó, Spanyolország - Arab filozófus, az iszlám vallásfilozófia megalapozója. Jogot, orvostudományt, matematikát és filozófiát tanult, majd nagyapját és apját követve bíró lett Sevilleben, majd Cordovában. 1183-ban Abu Jakub Jusuf kalifa házi orvosának nevezte ki, és megbízta Arisztotelész írásainak átdolgozásával. 1195-ben a kalifa utódja ~ filozófiája miatt megvádolta az iszlám vallás megrontásával, elveszítette hivatalát, száműzték és csak röviddel halála előtt térhetett vissza Marokkóba. Tisztelte Arisztotelészt, írásainak összességét kommentálta, nagy hatással volt a középkori gondolkodásra is. Averroest elsősorban a keresztény skolasztikusok tartották nagyra; gyökereiben az egész középkori arisztotelészi filozófiai kultusz órá megy vissza (Brabanti Siger, majd Boetius). Arisztotelész alapján magyarázta a Koránt, és megvédte magyarázatát fő művében, melynek címe egyben a szándékát is tükrözi: *Tahafut al-tahafut*. Latinul: *Destructio destructionis*, magyarul: *A lerontások lerontása*. ~ ellen támadt Al-Ghazali parafrázis-című írásaiban: *Tahafut al-falasifa = Destructio philosophorum = A filozófia lerontása*. **Művei:** *Aristoteles comm., latin kiadás, 11 kötet. Venedig 1552 ez a legrégebbi kiadás. További kiadások a szerkesztő megjelölésével: MUNK'S Melanges &c. (Paris, 18569); MUNK, in Dict. des sciences philosophiques (Paris, 1844-52), art. Ibn Roschd; RENAN, Averroes et l'Averroisme (Paris, 9th ed., 1882); MANDONNET, Siger de Brabant et l'Averroisme latin au XIII siecle (Fribourg, 1899); . Corpus Commentariorum A. in: Wolfson, Baneth, Fobes (ed.), in Aristotelem der Medieval Academy of America. Cambridge 1949–; Horten, M. (szerk.), Des A. Metaphysik (Kitab ma ba'd attabi'a), Cambridge 1912.;*

Avery-Peck, Alan J., 1953 Chicago, USA Illionis., – Tanulmányait az Illionis Egyetemen végezte, baccalaureátust 1975-ben szerzett. 1981-ben a Brown Egyetem PhD fokozatot kapott. Klasszikus nyelveket tanított a Tulane Egyetemen 1981-től. Később ugyanott meghívott professzor. Szakterülete: szemita nyelvek, szövegek és feliratok, apokrifok és Post-biblikus tanulmányok. Művei: Mishnah's Division of agricultere. The History and Theology of Sedar Zeraim. Brown Judaic Stud. Scholars, 1985. Formative Judaism, Approaches to Ancient Judaism III. kötet. Scholars, 1982. The Priestly Gift in Mishnah. A Study of Tractate Trumot. Brown Judaic Stud. Scholars, 1981.

Avni, Gideon Y., 1957. Jeruzsálem, Izrael - Tanulmányait a Jeruzsálemi Héber Egyetemen kezdte és baccalaureátust szerzett 1984-ban. Ugyanott eléri a maszter végzettséget 1992-ben. Munkahelye Israel Dept. of Antiq. and Museum 1985-1988. 1989-től az Izraeli Archeológiai Intézet társ igazgatója, a Jeruzsálem körzetében lévő ásatások koordinátora. Résztvett a következő ásatásoknál: Kh. Hazzan 1983-85.; Ramat Handiv 1985-89.; Beth Govrin Necropolis 1986-90 stb. Művei: Archeological Survey of Irael Map of Har Sagi- The Negev Highlands 1992.